NAŠE ŘEČ

ROČNÍK VIII. ČÍSLO 3.

JOSEF ZUBATÝ:

„NAŠE ŘEČ“ A PROF. STREJČEK.

Prof. Strejček vytiskl ve sbírce »České hovory«, vydávané Jednotou Svatopluka Čecha, spisek »Naše řeč a naše řeč«, věnovaný jeho sporu s námi.

Když jsem o něm slyšel, myslil jsem, že na něj odpovídati nebudeme, protože po zkušenosti z posledních let vím, jak málo je prof. S. přístupen důvodům jazykovým. Ale když mi spisek koncem ledna přišel do rukou, viděl jsem, že bez odpovědi zůstati nemůže. A že odpověděti musím já: veliká část spisku se týká věcí, které jsem napsal já. Nepodpisoval jsem jich podle předchozího ujednání redakční rady, že drobnějších článků její členové podpisovati nebudou (redakční rada celá výslovně přijala za věci nepodepsané odpovědnost), a věci, o něž jde, byly v redakční schůzi čteny a místy i měněny; v svém exempláři Naší řeči mám poznamenány i odstavce, kterých jsem nepsal já. Ale v podstatě je jejich obsah můj a přijímám zaň tedy odpovědnost. Zejména proto, aby za mne, jemuž se od prof. S. dokonce dostalo i něco chvály, netrpěl, jako se již stalo, jiný, totiž kol. Ertl, který přece, jak svědčí obálky a titulní list »Naší řeči« a jak 13. ún. 1924 podle pravdy prohlásil v »Lidových novinách«, r. 1917 členem naší redakční rady ani nebyl.

Po krátkém úvodu počíná spisek v hlavě »Příčina sporu« takto: »Především zdůrazňuji, že mně nikdy nešlo o slovíčka, o malichernosti, nýbrž *o zásadu.* Jsem totiž toho přesvědčení a se mnou také »Jednota Svatopluka Čecha«, že hlavní zásluhy *o povznesení* spisovného jazyka českého mají *někteří* naši spisovatelé devatenáctého století, kteří nám jako mistři slova zanechali ve svých drahocenných spisech nedotknutelný poklad jazykový, a že

z toho pokladu nesmí být nic *zbytečně* ztraceno ani vyhozeno. že oň nesmíme býti zkracováni, ochuzováni ani olupováni. Zdá-li se někomu, že by něco z toho pokladu mohlo býti zlepšeno, musí býti každá i sebe nepatrnější jeho součástka pečlivě zkoumána, původ její přesně býti zjištěn, odhadnut a oceněn. Na naší straně je tedy *hluboká úcta a láska k jazykové tradici*, ovšem *nikoli láska slepá, nekritická*. A co je na straně druhé? Snad dobře míněná, ale nedobře prováděná snaha o »tříbení jazyka českého, tedy jakési brusičství.« Slova *o zásadu, o povznesení* vytkl v tisku prof. S., ostatní já. Vlastně bych byl měl snad vytknouti i slova o souhlasu Jednoty Svat. Čecha se S-ovou »zásadou«, protože, nebývá-li zvykem ve sborech odborných o otázkách vědeckých hlasovati, bylo by to prapodivné ve spolku, jehož členové při vší lásce k svému jazyku nejsou všichni odborníci; ale smíme se asi domnívati, že prof. S. ze soukromého souhlasu některých členů udělal souhlas Jednoty.

Co se »zásady« samé týká, souhlasíme s ní i my »slovíčkáři«. Ale s důrazem bychom přidali, že takové budování spisovného jazyka nového vyrůstati musí přirozeným vývojem z pevného základu, jejž našemu jazyku položila tisíciletá práce celého národa, který jej vytvořil a utváří dále, a ze staleté práce spisovatelů dřívějších, kteří stejně budovali na nejstarších základech, jako budovali spisovatelé století devatenáctého, budují spisovatelé dnešní a budou budovati spisovatelé budoucí *ruku v ruce s lidem, z něhož vyšli*. Prof. S. ovšem píše: »Vždyť smysl pro tvoření nových slov podle původních zákonů jazykových dávno v lidu poklesl a zanikl a tak jsme odkázáni, co se týče rozhojňování jazykového materiálu, výhradně na spisovatele, ať již beletristické nebo odborné« (7). Je ovšem těžko mluviti o podílu lidu v budování jazyka, protože nemáme pro ně takových souvislých dokladů, jako v písemnictví pro tvoření umělé. Lid je vždy konservativnější než jednotlivec, právě proto, že to je lid, souhrn velikého počtu jednotlivců, v jehož životě si každá změna nebo novota, ba i potřeba změny nebo novoty teprv nenáhle dobývá půdy; tak konservativní byl lid i v minulosti, ale měnil se ve všech složkách svého společného života a tedy i v mluvě vždy a bude se jistě měniti i v budoucnosti.

Vytkli jsme si ve výkladu zásady S-ovy slovo »*někteří* (naši spisovatelé«). Co zde to slovo znamená? Nám dokazuje, že i prof. S. rozeznává spisovatele povolané a svědomité, jejichž činnost i po stránce jazykotvorné přináší prospěch národu, od spisovatelů, u nichž tomu vždy tak nebývá. Na jeho straně je »hluboká úcta a láska k jazykové tradici, ovšem *nikoli láska slepá, nekritická*«.

na naší »snad dobře míněná, ale nedobře prováděná snaha o »tříbení jazyka českého, tedy *jakési brusičství*«. Rádi bychom viděli, jak se podle mínění prof. S. poznají ti »někteří« spisovatelé, jak se ubrání úcta a láska k jazykové tradici slepoty, nekritičnosti. O tom nám nepověděl ani slova. My nevidíme k tomu jiné cesty, než v bedlivém studiu jazyka, o který jde, a jeho vývoje, v poznávání té jazykové tradice; a tato práce, nemá-li býti jen sbíráním jazykových fakt a zvláštností i nezvláštností, vedoucím leda ku popisu jazyka v slovníku a v mluvnici, je konec konců »jakýmsi brusičstvím«. Nejen u nás, ale v každém národě, který se dovede vykázati delším životem literárním a prací věnovanou poznání svého jazyka. Víme, že jako každá práce, i tato práce snadně upadá v chyby. Vytkli jsme brusičům dřívějším nejednu chybu a dobře víme, že se chyb neubráníme ani my; ale za nesprávné pokládáme, vyčítá-li se nám, že konáme, co podle našeho mínění jako nutný důsledek plyne i ze zásady prof. S.

Co je »zásada«? V našem sporu patrně nejde o zásadu mravní, o pravidlo konání, jež pro sebe uznává za závazné nějaká osoba nebo společnost, nýbrž o zásadu rozumovou. A to je »věta všeobecná, která slouží za východisko pro další vysvětlování a důkaz«; tak čteme v Ottově Sl. N. 20, 696 (pod heslem *princip*) slovy, která by snad někdo nahradil učenějšími, ale smysl by asi zůstal týž. Čteme tam dále: »Má-li tudíž postupováno býti správně, musí býti dán v principu důvod buď samozřejmý neb dokázaný«. Zásada, která má v sobě důvod samozřejmý, je axiom; a i axiom je věta, k jejíž samozřejmosti se lidstvo dostalo teprv celým vývojem svého vnímání a poznávání; je »zásada« S-ova takovým axiomem? A přece podle ní soudí, a soudí *bez dalšího důkazu* dokonce způsobem, který není oprávněn ani zněním jeho zásady. »*Hlavní* zásluhy o povznesení spisovného jazyka českého mají *někteří* naši spisovatelé devatenáctého století«. Tak čteme v jeho zásadě. Z toho plyne přece, je-li řeč o některém kuse toho povznesení, že se vyznavač té zásady aspoň pokusí o důkaz, že jde opravdu o zásluhu některého spisovatele 19. st.? Ale prof. S-ovi stačí zásada sama. Na str. 6 vykládá na př., že »český spisovatel« (nejmenuje nikoho a mluví tam jen všeobecně o svědomitém českém spisovateli a pečlivém redaktoru 19. stol.) »zavedl místo mužského tvaru *veš* (veškerý) neurážející, třeba nesprávný tvar *ves* (místo veš člověk — ves člověk...)«. K tomu je na str. 20 n. vypravování, jak prof. S-a někdy v 2. pol. r. 1922 potkal přítel literát, vybízel ho, aby zase jednou posvítil na ten novodobý pranýř (= Naši řeč), a jak zvolal, když nepochodil: »Kdybych věděl, koho pro to získat! Je mi srdečně líto básníka X.

. . . Nebude prý přece psát takový nevkus, jako je »veš člověk« a pod., i kdyby prý ho kamenovali«. To se týká našich poznámek 1, 218 a 6, 241. Není pravda, že by byl některý spisovatel do novočeského spisov. jazyka zaváděl tvar *ves* místo *veš*. Pravda je, že již v 15. st. starý (správný) tvar *veš* hynul (snad při tom pomáhalo stejné znění s podst. jm. *veš*, které znamená jistý nepohodlný hmyz), že již od nejstarších památek ustupuje složitým tvarům jako *vešcek, všicek, všecek, vešken, všecken, všechen, veškeren* (Gebauer, Hist. ml. 3, 1, 514 n., Přír. ml. § 185); kmen kratší se drží jen v některých tvarech, jako *všeho, všemu*, stř. r. *vše*, ž. r. *vši, vší*, mn. č. *všech, všem, všemi*. *Filologové* na poč. 19. st. se dávali sváděti tvary ruskými a jihoslovanskými (především církevními) a domnívali se, že i stará čeština měla tvary s hláskou *s* (ta snad zde bývala, ale ve všech západních jazycích slov. již dávno se změnila v *š*). Mátl je také starý výraz *veš svět* (= celý svět), který v 1. a 4. p. splýval v jediné slovo, splýváním *šs* v *s* (jako v *český* z *češský* a p., Gebauer, Hist. ml. 1, 511 n.) zněl *vesvět* a v staré době bývá psán weswiet, wes swiet, weš (t. *s* s bodem) swiet, we swiet (v jiných pádech bylo *všeho světa, všemu světu* atd.); to je viděti i v Šafaříkových Počátcích ve Výboru 1,81. *Proto* psali i skladatelé rukopisu Královédvorského *ves, wes (wsia* atd.) a *z něho* znají tento tvar i jiní spisovatelé 19. a 20. stol. Mnoho dokladů z jejich spisů by se ovšem neshledalo; zdržoval je přirozený vkus, aby neužívali tvaru již od několika století mrtvého, třebas snad nevěděli, že i v jeho znění *ves* je nesprávné. Žije skutečně jen v slově *vesmír*, které se u nás ustálilo v tvaru nečeském jako slovo cizí, ruské, k němuž tvoříváme české tvary *všeho míra* atd. vedle nerozdělených *(vesmíra — vesmíru* atd.); staré české slovo bývalo *veššvět* — *vesvět*. A *vezdy?* I to je tvar vzniklý *nesprávným čtením* místo správného *veždy*; je-li již nutno (o čemž pochybujeme) tvar *vždy*, před staletími ustálený, zaměňovati slavnostním tvarem dvojslabičným, je snad hříchem říci, že by to neměl býti tvar *vezdy*, který nikdy ve skutečném jazyce nežil? Je to pravda, že někdo z *veždy* slyší slovo *veš?*

Jiný podobný doklad je S-ův výklad o slovech *předkem — předem*. V NŘ. 1, 183 jsem jako zbytečnou novotu uvedl slovo *předem*, kterého se asi od poč. našeho století počalo užívati hojně v pražském hovoru i v novinách. Je to slovo Jungmannovi neznámé, Kott 7, 427 (1893) teprv v dodatcích je zná z Něm.-č. právnické terminologie z r. 1887 a od Douchy z obecné mluvy, sám jsem je z mládí neznal ani z hovoru ani z písemnictví (ze sbírek slovníkové komise Č. akad. je nyní známe s významem »především«,

tedy odchylném od významu, v jakém se ho dnes obyčejně užívá, z Havlíčka: »Z cizozemských společností obrátila předem na sebe pozornost mou jednota proti týrání a trýznění zvířat«, Quis, 2, 185); to mi byly známky slova nově vzniklého, bez kterého by čeština mohla obstáti, jako bez něho obstála do naší doby. Také »Naše řeč« má své zásady; jednou z nich je, že pokládá — v souhlase se zásadami uznávanými jinde — za zbytečné a škodlivé stálosti spisovného jazyka, zavádějí-li se do něho stále nová slova pro věci, jež jazyk dávno dovede vystihovati jinak. Nevyjádřil jsem se s plnou odmítavostí; napsal jsem, že »není zrovna neštěstí, řekne-li kdo kdy také (místo *napřed* a p.) *předem* . . ., ale proč se snažíme mermomocí mluviti tak, aby nám nerozuměl Čech neznalý městské hantýrky«. A přidal jsem otázku: »Či říká se nebo říkalo se *předem* místo *napřed* také někde ve skutečném živém hovoru?« Prof. S. v mé otázce vidí »řečnickou otázku, která ovšem očekávala odpověď zápornou« (14); byla to otázka upřímná, jakých jsem v »Naší řeči« napsal již mnoho a na něž laskavostí čtenářů již také došlo hojně odpovědí, které zůstanou českému »slovičkářství« trvalým ziskem. Tentokrát jsem si našel odpověď sám. Byl jsem téhož r. 1917 o prázdninách ve Všechlapech u Divišova (vzdušnou čarou asi 8 km na sever od Vlašimě) a podle svého starého zvyku jsem si všímal, jak se tam mluví. A slyšel jsem tam větu »dyž chce někdo jít k císaři pánu, musí bejt předem vohlášenej«, která mi byla tak málo nemilá, že jsem si ji napsal i s datem (24. čce). A nejen to; pátral jsem, mluví-li se tam tak opravdu, není-li to snad slovo, jež muži, od kterého jsem onu větu slyšel, uvázlo v paměti z novin; v hovoru s tamějšími lidmi jsem točil řeč schválně tak, aby měli příležitost hledaného slova užíti, a slyšel jsem je tak několikrát. A po prázdninách jsem se ještě ptal řádového kněze, který pochází z Chmelné (asi 10 km na jihovýchod od Vlašimě) a po studiích theologických byl po 4 léta také mým posluchačem, zná-li slovo *předem* z tamní mluvy lidové; a znal je. V hospodářství ve Všechlapech, v němž jsem trávil prázdniny, byl na výpomoc dovolenec z vojny, který se na konec dovolené hodlal podívati domů k Jindřichovu Hradci; byl dosti nemluvný, ale jednou se vyjádřil, to že bude »předem« domů psát. To vše jsem poctivě čtenářům »Naší řeči« 1, 248 také pověděl a přidal větu: »*Předem* (jako i *napřed)* nabylo v skutečné mluvě lidové i významu časového a není tedy proč se ho báti«. Přidávám dnes ještě jinou poznámku. Četl jsem nedávno román Serv. Hellera »Z pražské kroniky minulého století«, který vycházel r. 1910 v příloze Nár. listů. Heller se narodil ve Vlašimi; nevím ovšem, přinesl-li si slovo *předem* z domova, či si je

osvojil v Praze, ale za zmínku stojí, že ho v tomto románě často užil, tak na str. 11 (my měli jsme loži předem již zakoupenu), 51 (dvakrát), 61, 194, 210 (ale také: můžeme míti všechno napřed smluveno 50, markýzka objednala si dříve písemně celé první poschodí řečeného hotelu 194).*) Srovnáme-li to vše, dospíváme k domněnce, že slovo *předem* žije a žilo v některých krajích českých v lidu a v nové době se dostalo do Prahy, jež v sobě odedávna shromažďuje příslušníky všech českých krajů, a do spisovného jazyka, z něhož se zase šíří do krajů, v nichž nebývalo.

S-ova zásada ovšem žádá, aby *předem* byl výtvor nějakého spisovatele nové doby. Sestrojil tedy výklad, jejž si usnadnil nepravdou, že mi pro rehabilitaci příslovce stačí dopis, že se *předem* užívá na Vlašimsku (15): říkalo se původně *předkem*, »jež znamenalo původně především, později tolik co napřed«, a protože »dvojsmysl »za splnění žádosti předkem děkuje« býval příčinou výsměchu, ... nahradil je (český spisovatel) slovcem *předem*«, a z jazyka spisovného prý vniklo nové slovo do lidové mluvy na Vlašimsku. Čtenář by snad rád viděl nějaký ten doklad, že *předkem* bylo v 19. st. skutečně slovo živé, což by potvrdil teprv živý jazyk lidový (to je ovšem věta, která se příčí S-ově zásadě). Snad by někdo rád znal i toho spisovatele, který tak důkladně a přece tak zbytečně vyhnal čerta ďáblem; já aspoň jsem nikdy neslýchal ani nečítal, že by někdo děkoval »předkem«, aby mohl vzbuditi neuctivou představu díků »zadkem«, ale nejednou jsem při závěrku »předem děkuje X. Y.« slyšel na př. otázku »a co zadem?« *Předkem* (= sloven. predkom, pol. przodkiem) s významem »především, nejdříve« a p. je pozorovateli nepředpojatému S-ovou zásadou slovo v 19. st. zastaralé; Jungmann má mimo doklady staré, jež bych mohl rozhojniti, jen doklady ze Sychry a Puchmajera, k nim přidal Kott 7, 427 doklad z Alberta (Osvěta 1, 484, kde blízko čteme se stejným významem i především), S. doklady z Rybičky a nyní z Jeřábka, ze slovníkových sbírek akademických přidávám doklady z Thámovy Obrany 1783 (14, 33), z Palackého (Krok 1821, 2, 129; Mus. 1827, 3, 50; 1828, 1, 85; 1829, 1, 91; 1838, 117; 1846, 65) a ze Šmilovského (1883, 3, 41). Pokud není toto slovo zjištěno v mluvě živé a zejména v Čechách, mohou to býti jen spisovné přežitky z doby staré; sama jména spisovatelů, o něž jde, tomu svědčí (snad mimo Alberta, který *předkem* mohl znáti z Palackého,

---

*) I v polštině je p r z o d e m (na př. se říká przodem płacić, což znamená naše »předem platiti« i »dáti zálohu«). Polština má i tvar množný, p r z o d y, který jsem četl ve znění p ř e d y v Slezských písních Salichové: ežli otevřu, předy (= napřed, dříve) se podívám 32.

jenž ho užívá i v Dějinách; vložil-li je F. V. Jeřábek v historickém dramatě do úst jedné z jeho osob, snadně to vysvětlíme snahou dodati řeči časového zabarvení). Budeme vděčni čtenářům (a píši to bez řečnické otázky), pošlou-li nám zprávy, kde a jak se *v lidové mluvě* užívá slov *předem* nebo *předkem*; *předkem* bychom nejspíše tušili na půdě lašské nebo na moravském Slovensku. A prosili bychom při tom o přesný význam, jejž nejlépe poznati z celé věty. Spisovatelé, jež jsme uvedli, užívají těch slov nestejně; Havlíčkovi je *předem* tolik, co »především«, Heller toho slova užívá jak je dnes zvykem a jak ho užívají na Vlašimsku, *předkem* je Thámovi naše »především«, také Šmilovskému a Albertovi, v uvedených dokladech z Palackého znamená *předkem* na místech významem nepochybných naše »předem« (na př. v Mus. 1827, 3, 50, 31 »[legát] k Čechům za prostředníka přišed, sám se předkem stranou proti nim postavil«, kde Palackému nic nevadilo, že by si někdo mohl vzpomenouti na slovo opačného významu).

Prof. S. našel (a jistě najde znova) v mém výkladě tolik nesmyslů, že se chytal za hlavu. Také v tom, jak rozumím tvarům *předem, napřed* atd. »Taková nevědomost ve vědeckém časopise! *Předem* prý je odvozeno z předložky! To je asi taková nehoráznost, jako by matematik řekl, že 5×5 = 100. Nevěřil jsem svým očím. Článek nebyl podepsán. Tedy: redakční rada. Podíval jsem se maně na obálku a čtu: »Redakční rada: František Bílý, Emil Smetánka, Jar. Vlček, Josef Zubatý«. Pravím si: Ti pánové přece o tom nevědí! To tam jistě připletl nějaký šotek. Nemilá věc!« A o list dále: »To není šotek, který jim tam v redakci tak řádí«, pomyslil jsem si, »to je nějaký pořádný *rarach*, když dovede zamíchat tolik čertovin do jediného článečku. Více by už ani nemohl!« A znaje od malička pravdivost přísloví »Kde ďábel více nemůže, aspoň zasmradí«, stranil jsem se od té doby boje.« Musíme býti panu profesorovi vděčni za úzkosti, jakými ho o nás naplnila myšlenka, že ani netušíce jsme obklíčeni nástrahami ďábelskými; ale snad se uklidní, uslyší-li, že i oba článečky o slově *předem* jsem psal já, že byly vytištěny, pamatuji-li se dobře, jak jsem je napsal, a že je celá redakční rada znala. Vždyť je také přísloví »kdo chce kam, pomozme mu tam«. A abych uklidnil také naše čtenáře strany zdravého rozumu redakční rady, v druhé části této odpovědi jim předložím, co si o původu slova *předem* myslím.

Zdá se, že by zásada prof. S-a měla býti formulována poněkud jinak, než jak ji formuloval on sám: asi »co kdo v Čechách napíše, je správné«, s dodatkem, že zvláště správné je něco jiného, než co se zdá slovičkářům »NŘ.«, nebo tak nějak. V roč. 3, 154 jsme

otiskli článeček o výrazu »válečný poškozenec«, jehož se tenkrát zvláště úředně užívalo o osobách, které utrpěly válkou nějakou pohromu s trvalými následky na těle; navržen v něm byl jiný překlad původního něm. [Kriegs]beschädigter slovem mrzák nebo zmrzačelý. *Zmrzačelý* není slovo obvyklé, ale je utvořeno způsobem správným, zná je již Jungmann (z Macháčkova překladu Ciceronových řečí proti Katilinovi), zná je Kott 5, 570 z Dudíka (i ze zprávy Douchovy, jenž je znal snad z živé mluvy). Prof. S. o slově *mrzák* vůbec nemluví, ale zmrzačelý mu je »nově vytvořená válečná nestvůra«, kterou si »vytvořil státní úředník v Červeném kříži, slepiv dvě přídavná jména *zmrzačený* a *ochromělý*«, a kterou »Naše řeč propustila, domnívajíc se mylně, že (ji) vytvořil filolog« (7). Slovo *ochromělý* prý stačívalo v dřívějších dobách válečných a, jak viděti ze slov S-ových, měli jsme je doporučiti i my. *Ochromělý!* Je to snad slovo známější (Jungmann je má bez dokladu, t. utvořil je pro slovník sám)? A vystihuje pojem, o který šlo, který zahrnoval i vojáky osleplé, ohluchlé i trvalými vnitřními a nervovými nemocmi postižené?

V části »Počátky sporu« vypravuje prof S., jak byl r. 1916 požádán, aby vstoupil v řady našich spolupracovníků, a jak ho zklamalo naše 1. číslo. Zejména ho zarazilo »naprosto nevědecké odůvodnění popravy« spojky *kdyžtě*; přiznávám se i k tomuto katanskému dílu. Opravdu nevím, proč tato »poprava« prof. S-a tak rozčilila a ještě r. 1923 rozčiluje. Příklonné *-tě* — mimo ustrnulé výrazy jako *namoutě, jaktěživ, totě* — v písemnictví dokonávalo v 1. pol. min. stol., v mluvě živé ho již nebylo, od let 60tých se s ním ani čtenář skoro již nesetkával (nejspíše ho užil básník k vyplnění verše), zanikl úplně cit, co v něm vlastně vězí, a *kdyžtě* samo? Kdo této spojky užíval? Pamatuji se, že jsem ji čítal po prvé někdy v 90tých letech v překladech spisovatele, který se narodil r. 1872, posud sice žije, ale spisovatelství a překladatelství již dávno nechal, a teprv asi okolo počátku našeho století začala se rozlézati především po novinách. Který z těch »některých« spisovatelů toho ubohého slova vlastně tenkrát užíval? Přiznávám se, že jsem neměl tušení, kde se vzalo; až někdy koncem r. 1916 — mezi č. 1. a 2. prvního ročníku uplynulo několik měsíců — mi to pověděl jeden z mých posluchačů: na gymnasiích jím učili překládati lat. příčinné *cum* (to nám pak potvrdily doklady řed. Pavelky ze školních učebnic, v. 1, 126). *Ze škol* tedy přišlo (za mé doby na gymnasiích ještě nikdo o něm nevěděl), nebylo kusem pokladu, jejž vytvořili spisovatelé 19. stol. Zdálo se mi to slovo tak bezvýznamným (a zdá se mi takovým podnes), že jsem ani nepokládal za potřebné o jeho zby-

tečnosti, a jak se ho obyčejně užívalo, i nesprávnosti se šířiti. Vždyť i v jazyce starším, v dobách, kdy příklonné *-tě* ještě žilo plným životem, *kdyžtě* je při nejmenším slovem velmi řídkým; s jediným dokladem Jungmannovým znám doklady dva (1, 58; 5, 29). Prof. S. poslal nám list, v němž slovy stručnými, ale kategorickými nám vytkl, že *-tě* nesprávně vykládáme, že to není *-ť je,* nýbrž dativ sdílnosti (= *ti),* že má na potvrzení toho mnoho starých dokladů, ale uvedl jediný, známý již Jungmannovi, který svědčí pro mne. Vyložil jsem 1, 59, proč trvám na svém, ale prof. S. vidí v mé odpovědi, již si každý i dnes může přečísti, »osobivou povýšenost, která neměla s vědou nic společného a naopak prozrazovala neznalost historické mluvnice Gebaurovy« (12); osobivou povýšeností patrně je, stojí-li kdo proti prof. S-ovi z důvodů vědeckých na mínění, kterého z důvodů vědeckých dospěl. Prof. S., který nemá v své povaze směšné umíněnosti (9), stojí také na svém; abych podrobným výkladem o nešťastném *kdyžtě* nepřerušoval na dlouho svou odpověď, položil jsem jej na její konec.

Otázka správnosti či nesprávnosti slov *kdyžtě* a *předem* zabírá mimo výklad S-ovy zásady v první části jeho spisku nejvíc místa. Podíváme-li se na obě slova zblízka, vidíme nejprve, že strany *kdyžtě* pravdu nemá, ani po té stránce, že by šlo o výtvor »některých« spisovatelů 19. stol., ani po stránce správnosti, nemluvíc o zbytečnosti slova, bez kterého skoro celé 19. stol. dovedlo obstáti a které je v něm tělesem cizím již příklonkou *-tě,* jíž se jazyk lidový a mimo skrovničké zbytky i jazyk spisovný vzdal. A *předem?* Od r. 1917 je prof. S. dlužen důkaz, že to je opravdu výtvor českého spisovatele a že tedy jsem se dopustil proti jeho zásadě hříchu na díle českých spisovatelé nové doby. Ale tuším, proč prof. S. vynaložil tolik slov, aby svou zásadu na tomto slově uhájil: dopustil jsem se něčeho jiného, co mi prof. S. patrně nikdy neodpustí, jako neodpustí »Naší řeči«, že mé hříchy uveřejnila: nevěřil jsem, nevěřím a sotva kdy uvěřím v pravdu jeho mluvnických výkladů.

Z množství jazykových výtek jiných, které jsme za sedm let v »Naší řeči« vytiskli, vybral si prof. S. za předmět svého pohoršení velmi málo. Nechci se zde zvláště obírati věcmi, které podle podpisu pocházejí od jiného člena naší redakční rady, ač se s ním v otázkách, o něž jde, srovnávám. Ale několik slov o jiných věcech. My, kteří zásadu S-ovu neuznáváme tak, jak by ji prováděl on, a neschvalujeme vše, co vytvořili a tvoří v našem jazyku spisovatelé »někteří« a jiní, podle jeho mínění jazyk ochuzujeme. Za něm. slova Sache, Ding, Angelegenheit měla čeština

slovo jediné, *věc*, a proto jsme si aspoň pro pojem něm. Angelegenheit v nové době vytvořili nové slovo *důležitost*, později *záležitost* (věc, na níž záleží). Kdo to slovo dnes z češtiny vyhazuje, ochuzuje náš jazyk a snižuje na úroveň, na níž byl před sto lety (6). Až posud se myslívalo, o nízké úrovni jazyka že svědčí, nedovede-li vystihovati, co jazyk jiný vystihuje; jak, je věc každého jazyka a hledávala se dokonce svéráznost jazyka v tom, vystihuje-li něco způsobem svým. Naši předkové mívali před sty lety svůj státní i právní život a dovedli se o něm vyjadřovati bez slova »záležitost«, a dnes žijí tisíce Čechů, prostých i vysoce vzdělaných, kteří se bez něho obejdou: je jejich mluva proto na nižší úrovni? Je úroveň češtiny nižší proto, že něm. reiten a fahren vyjadřujeme týmž slovem, anebo stojíme výš než Němec, který zase za naše řezati, krájeti, stříhati má slovo jediné? Konečně by ovšem na slovo *záležitost* čeština nezahynula, jako nezahynula na slovo *musiti*, které si (jako slovenština a polština) přímo z němčiny přejala a které jako slovo skutečně v ní žijící nám je milejší než ty všelijaké nedomrlé náhrady, jimiž je přísní puristé z ní hledí vypuditi; vždyť jsme přece 1, 250 slova *záležitost* ani naprosto nezamítali, žádali jsme jen, aby se ho užívalo jen, kde »věc« nestačí, na př. ve smyslu franc. l'affaire.

Ale máme za skutečné ochuzování jazyka, zbavuje-li se slovo svého významového odstínu, protože se tím v nás otupuje cit pro přesnost výrazu, jež rozlišováním odstínů dává jazyku bohatost skutečnou a svou, nevypůjčenou. Zavrhujeme prý metaforické užívání slova *ryzí*. Nezavrhujeme, ale metafora přestává býti metaforou, když metaforu zevšedníme tak, že slovo metaforické pozbývá svého skutečného významu, ryzost přestane býti ryzostí, když jen proto, abychom mluvili jinak, než se skutečně mluví, kde jaký přívlastek »čistý« nahrazujeme slovem »ryzí« a mluvíme i o ryzím výtěžku, o ryzím vzduchu a snad za nedlouho i o ryzí vodě. Neochuzujeme jazyk, když od našich spisovatelů žádáme, aby nezaváděli slov nových, kde jsou dávno v obyčeji slova téhož významu, aby slovům starým neodnímali jejich ustálený význam. Není pravda, že zavedením slov *pouze, záhy* místo *jen, brzo* byl jazyk obohacen, protože spisovatelé mohou obojí slova střídati a vyhýbati se jednotvárnosti; vždyť užívají skoro stále jen slov, která došla obliby proto, že nejsou v živé mluvě obvyklá, která právě proto znějí uchu nepředpojatému tím vtíravěji a jednotvárněji. A neochuzujeme jazyk, nýbrž chráníme jeho bohatosti, vidíme-li v *na to* germanismus (darauf), kde se ho užívá o čistě časové posloupnosti, o pouhém následování za sebou (8). Vždyť *na to* vyjadřuje následování dějů spolu příčinně (a přidávám:

i jinak vnitřně) souvislých (2, 292). Jungmannův doklad »na koupel spáti« tomu neodporuje, podíváme-li se na něj náležitě. Nikdo neřekne »na koupel jsem ještě četl«, ba snad ani ne »na koupel jsem spal, šel spat« (leda by chtěl vyjádřiti, že spánek měl posíliti účinek koupele), ale lze říci, že se na koupel dobře spí (anebo »po koupeli«, *nechceme-li* vyjádřiti souvislost koupele s dobrým spánkem). Říkáme, že na oběd (n. po obědě) je dobrá černá káva ale neříkáme, že se někdo na oběd šel projít. A má-li Jungmann také rčení *hned na to, ten rok na to*, má je z Dobrovského slovníku, tedy z nové doby, a ani nevíme, byla-li do slovníku pojata samým Dobrovským; jsou to germanismy (gleich darauf, ein Jahr darauf), jaké bychom v starší době marně hledali a které i dnes jsou zbytečné a ani v mluvě obecné ne výrazy jediné (venkovan by řekl spíše »a potom hned . . ., hned potom . ., po roce, za rok« a j.).*)

Ochuzují jazyk *spisovatelé*, kteří zbavují slova jejich přesného významu a zavádějí je do spisovného jazyka na újmu jiných slov odedávna obvyklých. Jako když se jim podařilo snad již úplně slovem *náhle* vytlačiti z písemnictví slovo *pojednou, najednou* (5, 39); význam slova *náhle*, jak jej vidíme ve spojeních jako »zemřel náhle, katastrofa nastala náhle, vrátil se náhle« a p., zeslabili tak, že se jim stalo skoro bezbarvým příslovcem s významem »tu (pojednou)«; někdy třeba v několika řádcích několikrát za sebou dovedou vypravovati, co všecko se »náhle« stalo, a když nastane potřeba vyjádřiti, že se něco stalo podle starého významu opravdu náhle, z nouze sáhnou po příslovci *najednou*, které tím, že se ho skoro neužívá, nabývá zase ceny (17. ún. 1924 jsem četl o smrti prof. Deyla, že »takřka najednou katastrofa nadešla«, když se po operaci již zdálo, že se blíží uzdravení). Slovesa *zírati* se do nedávna užívalo o upřeném, jako zírnulém pohlížení, dnes se tak skoro stále říká, kde se říkávalo *hleděti*; je to obohacení jazyka, když ze dvou slov, významu podobného, ale ne stejného, zbude jediné, které pak musí sloužiti oběma významům? Je obohacením jazyka, když jej spisovatelé zbavují starého slova *přiznati se*, které již předponou *při-* tak vystihuje přihlášení se

*) Na začátku Tkadlečka čteme: »Teď žalobník najprvé žaluje, túží a volá zjevně a hlasitě na Neščestie. Na to všemu světu na ně túží a na ně křičí . . .«. To je ovšem místo, které známe jen z nového opisu musejního, který pochází někdy z doby kolem r. 1800. Z částí, které jsou zachovány i v starém rukopise strahovském, víme, že písař rukopisu musejního dělal i chyby a nejednou nahradil tvar starý novodobým (v. úvod vyd. Hrubého a Šimkova). Ale i kdyby n a t o zde bylo staré, viděl bych v něm jen nepřesnost, doklad nedbání pravého významu slova, anebo doklad, že se pravý jeho význam někde zapomínal.

k nějakému činu, a nahrazují je slovem *doznati, doznati se*, které, musí-li již v našem spisovném jazyce býti, svou předponou se hodí spíše k významu nějakého dopouštění (něm. eingestehn)? Anebo vytlačují-li slovo *následek* (= *následovati)* slovem *důsledek*, které bylo vytvořeno k vystižení jiného pojmu? Máme mnoho spisovatelů, kteří vidí krásu slohu v nezvyklých slovech, a proto stále nová slova vymýšlejí anebo stará slova zbavují jejich vlastního významu; to máme za poškozování jazyka a prof. S. nas nepřiměje slovy sebe silnějšími, abychom věřili v opak.

Psává-li se *vlas* m. *vlasy, vous* m. *vousy*, je to asi taková »synekdocha« (8), jako je *ryzí výnos* »metafora«; *vlas, vous* je spisovateli slovem téhož významu co prostému Čechu *vlasy, vousy*. A podíváme-li se do minulosti a do přítomnosti v mluvě lidové, sotva se dobereme jiného úsudku, než že je to napodobení něm. slov Haar, Bart. Píše-li Jungmann bez dokladu v hlavě hesla »*vlas*, das Haar, die Haare; *vlasy*, die Haare, das Haar«, je to jen důkaz, že se v jeho době říkalo již také *vlas* v hromadném významu; kdybych v Jungmannovi hledal podpory proti mínění, že hromadné jedn. č. *vlas* je germanismus, viděl bych ji spíše v dokladech, kde jedn. č. *vlas* znamená hromadně vlásky na látce nebo srst na kožišině (slovo toto měl v staré době význam širší, znamenávalo jako něm. Haar i chloupky na lidském těle mimo hlavu i srst zvířecí; posud rybáři mají udici na »vlasu, vlásku, vlasci«). Jungmann má z nové doby vlas na klobouku, na tkanině, na sukně, z Kron. Mosk. na sobolu, přidal bych »zaječí vlas« (= z. srst, v kloboučnictví) z Arch. č. 14, 488 (1489). Prof. S. vyvedl pro hromadný vlas a vous do boje — mimo zastaralé fřňousy, fousy, valousy, kňoury a j. — i krásnou dívčí nožku a hochovy umazané nohy. Zapomíná, že nohy, ruce (a jiné podvojné části těla) netvoří celku tak nedílného jako vlasy, vousy, a proto se spíše mluví o vlastnostech jediné nohy nebo ruky atd. jako o vlastnostech obou údů; odedávna se říká po česku »od hlavy do paty« a p., říkáme o někom, že má malou nebo i velkou nohu, ruku. A co se těch umazaných nohou týče, protože jde o vlastnost nahodilou a nestálou, je přece rozdíl, řeknu-li o někom, že má umazanou nohu nebo umazané nohy? Ale jinak myslím, že se již nikomu nepodaří vypuditi hromadný vlas a vous z jazyka spisovného proto, že se ustalují i v jazyce obecném. Prof. S. nám gratuluje, že se nám, jak se zdá, podařilo šíření slova *kdyžtě* poněkud zastaviti; zde gratulujeme my jemu.*)

*) Franština užívá jedn. č. le cheveu a mn. č. les cheveux docela jako naši předkové lišívali v l a s a v l a s y; a francouzským básníkům pranic to nevadí. A jako po česku, lze i po francouzsku odedávna mluviti i jedn. číslem o ruce,

Spisek S-ův má také »Intermezzo«. R. 1919 nám byly poslány dva úsudky o novele Růž. Čechové, vyšlé v Topičově Sborníku, s výtkami její mluvnické a slohové nemožnosti. Proškrtali jsme je dosti vydatně a otiskli v »Naší řeči« (3, 211 n.) bez jediného urážlivého slova (není-li totiž urážkou, nazve-li se chyba chybou); úsudky byly podepsány a vytiskli jsme i jména jejich původců. Tohoto zločinu se týká S-ovo Intermezzo. Nebudeme se jím zdržovati; ale ptáme se pana profesora, co by řekl žákovi, který by mu přinesl slohový úkol s takovými věcmi, jaké oné novele vytkli naši čtenáři. A také, byl-li by se s takovou horlivostí ujal spisovatele, s kterým by se neznal osobně, byl-li by zvěčnělé R. Čechové její novelu tak, jak ji napsala, schválil její zvěčnělý bratr Svatopluk. Toto intermezzo tvoří několik listů Růž. Čechové psaných prof. S-ovi z ledna r. 1920. Škoda, že jim schází výplň listů S-ových; ty by asi vysvětlily, proč v listech Růž. Čechové přibývá roztrpčenosti. Ale jsou zajímavé způsobem, jakým spisovatelka soudí v důvěrném ústraní přátelského dopisu o potřebě dbáti mluvnických pravidel, způsobem, jaký by vzbudil jinde, na př. ve Francii, úžas. »Vím, že některým chybám povoluji. Zdá se mi brutálním předepsanými šrouby gramatickými utiskovati volnou řeč vždy a všude... Přiznávám se, že tu a tam dopustila jsem se gramatických poklesků v zápalu k vylíčenému ději... Bylo by mi trapno, kdyby pp. redaktoři měli chyby mé opravovat... Nikdy mi ani nepřipadlo, že bych mluvnicky mohla chybovat...« Jsou-li to názory některých našich spisovatelů o povinnosti spisovatele osvojiti si náležitě nástroj, kterého chtí užívati k tvoření uměleckému, jsou-li to názory jejich obránců, pak se sotva kdy s nimi dohodneme.

V odpovědi týkající se slova *kdyžtě* jsem napsal (1, 127): »Kdyby snad p. prof. uznal za dobré, ještě jednou se někde o nás zmíniti, prosíme, aby našich slov nepřekrucoval«; a odpověď strany *předem* jsem ukončil slovy: »Tolik o věci. O způsobu nebo nezpůsobu odpovědi p. Strejčkovy vykládati nebudeme.« Mohl bych z jeho spisku leccos uvésti, co dokazuje, jak málo se v těchto věcech změnil od r. 1917; ale to ponechávám čtenářům samým.

Příště ostatek.

---

noze m. rukou, nohou: rozdíl mezi podvojnými údy a hromadným celkem vlasů není jen český. I latina mluví stejně o noze jako o nohách; u Ovidia (Am. 1, 14, 7) čteme dokonce o pavouku, jak útlou nohou souká vlákno pavučiny, ač noh má osm. Pro vlasy měla latina původně hromadné slovo capillus, jež vyjadřovalo celkovou pokrývku hlavy (caput) jednotným č., vedle slova crinis »vlas«; později ovšem matením obou slov užívala u nich ve smyslu hromadném čísla mn. i jedn. Něm. Haar je slovo původu dost nejasného, ale původní význam byl (jako u lat. capillus) hromadný v čísle jedn.; číslo mn. se objevuje teprv od 15. st.

DROBNOSTI.

HALÓ, HOLA, HELE!

Haló je asi volací slovo cizí, které se k nám dostalo z Německa v době nedávné; dnes mu pomáhá zejména zvyk volati tak do telefonu. Bylo by asi marné žádati, abychom tak nevolali; ostatně tak volají při loveckých štvanicích a nyní i do telefonu i Angličané *(halloo)* a mají k tomuto volání i sloveso *halloo, hallow* (starší *hallowen)* »volati haló, honiti s tím pokřikem«. I Francouzi volají do telefonu *allô* n. *allo;* to se vykládá za slovo přejaté od Angličanů a Američanů. Mají také své volání *holà,* jež vykládají za spojení interjekcí *ho (oh)* a *là* (ve *voilà* »viz tam, hle«, *halte-là* »stůj!«). Snad by se mohla také tato slova vykládati za přejatá z němčiny, ale důkaz by u volání tak přirozených byl nesnadný.

Někteří němečtí filologové něm. *holla* vykládají dnes z rozk. způs. *hal* = *hol* (od slovesa *holen,* jež v starší němčině i v jiných germ. jazycích má také tvary s *a*), jímž se volalo na přívozníka (»vezmi, převez mě«); tento pův. tvar se prý rozšiřoval přidaným *â* nebo *ô, l* se zdvojovalo (jako ve volacích a domáckých tvarech jmen jako Emma, Emmy, Ella, Elly, Willy, Henny = Henriette a p.) a tak vznikaly tvary *hollâ (holla), hallô (hallo).* Takové zesilování volacích tvarů je v starší i v lidové němčině i jinde; volání jako *wâfenâ* (»do zbraní!«, pak také, jako samo *wâfen,* jen zdůrazňující slovo bez zvláštního významu), *trinkâ trinc* (při pitce) je v střední horní němčině dosti časté (sem patří také *heilâ* = *heil* 7, 41), zesilování samohláskou *ô* je na př. v starším volání *feurio* (= Feuer!), které ovšem mohlo vzniknouti napodobením tvaru *mordio,* v němž vězí franc. *mordieu* (z mort Dieu), anebo v nářečních volacích tvarech jako *vatero, Hanso!* Tak vykládá něm. *hallo, holla* Rud. Hildebrand (Beitr. zum deutschen Unterricht, v Lipsku 1897, 68 n.) a po něm pozdější vydání Weigandova slovníku; uvádí také doklady podobného volání na přívozníka. Jiní hledají v těchto slovech prosté volací interjekce bez historické souvislosti se slovy plnějšího významu.

Hola by mohlo pocházeti také z němčiny *(holla),* ale snad je to přece volací interjekce domácí. I polský slovník zná volací *hola,* které i se svým *h* nemusí pocházeti z Německa; naše interjekce a zvukomalebná slova s *f* dokazují, že se v takových slovech mohou objeviti i hlásky, které v jazyce jinak historického

oprávnění nemají. A pak volání *hola* (a jeho spojení s jiným volacím slovem *hola hej, hola ho)* slýcháme i v krajích, kde není mnoho vlivu cizího, a zná je již Rosa v Čechořečnosti 243 *(holla, hola, hollahej* »hem, heus«). S ním snad přímo souvisí slovo *hulákati (hul'áňať* u Bartoše), které znamená vl. »křičeti hulá«; byla by to stejná odvozenina jako *houkati* (= křičeti hou), stč. *hořekati* (= volati hoře!, hořekovati), mor. *bědákat*, sloven. *bedákať* (= volati běda!, bědovati), *tykati, achkati, dejkati* (= říkati »ty, ach, dej«), *frkati, fňukati, hekati* (= dělati fr, fňu, he) ap., v. 1, 224*). Rozdíl v samohlásce *(hola, hulá-)* v slově takovéhoto způsobu bychom pochopili již tím, že v přímém volání ústa přirozeně mají tvar otevřenější, než vypravuje-li se slovesem, že někdo křičel »hola, holá«. Aspoň nevidíme nic jiného, co by v slovese *hulákati* mohlo vězeti; a podobné zatemnění *o* v *u* vidíme v slově *hejhula*, jímž se snad po celých Čechách označuje člověk trochu obhroublý a hřmotný a jež jistě je jen zpodstatnělou interjekcí *hej, hola*.

Hele je nám aspoň v středních Čechách slovo upozorňovací; užíváme ho, ukazujeme-li někomu něco, také, vyjadřujeme-li své vlastní podivení nebo překvapení a tím slovem sami sebe jaksi upozorňujeme na zjev, který nás překvapuje. Cítíme v *hele* význam slovesa v rozkazovacím způsobě, proto, vyjadřujeme-li jím své podivení, přidáváme i koncovku 1. os. mn. č., a jako říkáme »hleďme!«, říkáme i *heleme!*, a protože se říká se stejným významem »podívejme se!«, utvoříme třebas i zvratný tvar *heleme se!* (Nár. l. 1916, č. 299, 2a). A protože je našemu citu zřejmá významová souvislost se slovesem *hleděti*, říkáme také *heleď, heleďme, heleďte;* a tyto tvary snad jsou dosti staré, pro-

*) V Slov Pohl'. 38, 479 vypravuje J. C. Hronský o komsi, jenž je týrán tíživými starostmi. »Klačko niekedy stŕpol (ztrnul) a zas'kal, ako iní prozaickí l'udia, keď pristupí im niekto na otlak (kuří oko)«; v knize »U nás« (2 sv. Knižn. Slov. Pohl'. 127) vytištěno zasskal, k tomu ss vysazeno ležatým písmem. To znamená, že se sloveso to vyslovuje za-s-kať, se slabičným s (jako v pst!); zas'kať, zasskať znamená »udělať ss, zasyknout«. Ve Sborn. fil. 3, 183 n. se vykládá starší č. c k á t i (na př. v Kral. biblí) s významem »syknutím projevovati úžas« za odvozeninu mlaskavého zvuku, podobného zněním hlásce c, jímž také projevujeme podivení nebo úžas. Toto č. c k á t i se liší od sloven. z a s' k a ť, z a s s k a ť jen tím, že se přizpůsobilo těsněji skutečné řeči: vyslovujeme v něm místo pouhého mlasknutí skutečné české c a utvořili jsme si k němu i sloveso netrvalé (s významem poněkud odchylným) c e k n o u t i. Podobný vývoj bychom našli, kdybychom hledali původ slovní skupiny s y k a t i (a dále s y k o t, s y k n o u t i, s y č e t i atd.); také s y k a t i znamená »dělati sy« a teprv napodobením jiných slovních skupin vyvíjelo i tvary jiné. — Jinou takovou časovanou zvukovou interjekcí je sloveso h m k a ť (dok. p o h m k a ť, z a h m k a ť) »dělati hm«, které jsme čtli několikrát u Hviezdoslava a Kukučina.

tože sloveso *hleděti* dnes v živé mluvě není příliš časté. Lidová etymologie spojuje zde interjekci *hele* přímo se slovesem *hleděti* a jde asi cestou, kterou půjde také etymologie učená. Že *hle* vzniklo z kleslého rozk. zp. *hleď* (srv. na př. Gebauer, Hist. ml. 1, 411), sotva kdo u nás bude pochybovati. Slovn. stč. (1, 425) má doklad, kde se lat. ecce ještě překládá plným *hleď* (a *hleď*, veliké světlo s nebe přišlo), a Blahoslav (Gram. 273) zná dokonce i složený tvar *pohle ho* (významem asi naše lidové »hele ho!«). Tvar bez *ď* je starý, známe jej na př. z Chelčického Post. 156a, z doby mezi r. 1478—1485 (Arch. č. 8, 324), z Hrubého z Jelení (1501, Petr. 2, 117), nehledíc ku pozdějším dokladům z 16. st.; z 15. st. známe i zdvojené *hlehle* (»hlehle, co té daremnie, marné a nehodné zjedi!«, t. zbytečných kardinálů, v Korandově Manuálníku 66a). Zdvojené slovo, jež pozbývalo etymologické zřetelnosti a nemělo ani dosti pevného významového jádra, snadně upadalo i po stránce hláskové. Stejnost obou slabik volala po rozlišení, a z *hlehle* vzniklo *hlele* (Kott 6, 304), které místy na venkově ještě slýchati, rozlišovací ztrátou jednoho ze dvou *l* v témže slově (Vilém z Wilhelm) je obyčejné dnes *hele*. V slovenštině našemu *hle* správně odpovídá *hľa (hleděti, hľadieť* z psl. *ględěti);* ze zdvojeného *hľahľa* přes *hľaľa* vzniklo naopak spodobením *ľaľa* (a z toho zjednodušením zase *ľa,* které jsme čtli v povídce M. J. Hurbana »Olejkár«, v Čít. štud. mlád. slov. 4, 54).

A máme za možné, že vznik tvaru *hele* byl podporován ještě jinou věcí. Vedle ukazovací interjekce *hle* byla a na Moravě i na Slovensku posud jest volací slůvko *hele*. Na Slovensku »husarky« na pastvě volají husy »hele, húsky, hele!« (Kott 6, 289), na Moravě »helekají«, volají na sebe »travačky« a »kravarky« z dálí popěvky, v nichž se ozývají refrény *heló, helelo, heleho,* po nichž si vzdálené »helekačky« říkají vedle svých skutečných jmen také »helenka, helenko, helo, helelíško, helanko« ap. (vl. ani nerozeznati, co je v takových slovech skutečné oslovení vzdálené kamarádky, co zakuklená interjekce). Jsou i jiná podobná volací slova, tak *hoja, ohó,* jimiž se »hojaká, ohóká«; čteme na př. i volavou písničku počínající slovy »hulečka, hulečka, daj Bože slunečka, hojo, hojo, hojo« (Sušil 530), jejíž *hulečka,* patrně zdrobnělé *hula,* upomíná na slovo *hulákati.* Sušil v Mor. nár. písních (525 nn.) otiskl sbírku takových »helekaček«; jinak odkazujeme čtenáře na Kottovy doklady 6, 289 a zvláště na výklad Bartošův ve Vlčkově Osvětě 1887, 82 n.*) *Hele* je ovšem

*) Takovéto volání zpěvem není ovšem jen na Moravě; zná je na př. také, kdo v době pastevní pobyl v německých krajích šumavských. A hned

volání bez jakéhokoli etymologického základu, jako naše *hola* (a snad něm. *halloh, holla,* není-li výklad Hildebrandův správný), a proto chápeme, čteme-li podobná slova s rozdíly v samohláskách, jako u Rosy (Čechoř. 243) *héla,* u Jungmanna (z Dobrovského) *holekati* (= helekati), *halekáni, halekati* (Č. lid 20, 344, Kott 6, 274); je to rozličné hláskové zabarvení slov vznikajících spíše reflexivními pohyby mluvidel než skutečným mluvením, které tak málo lze srovnávati s hláskovými změnami ve skutečné řeči, jako směje-li se někdo zvuky, z nichž se ozývá *ha, ha,* jiný *he, he,* jiný *hi, hi* atd. Ale toto »helekání« znali již Blahoslav a Komenský; tímto slovem ovšem označují pronášení a zejména prozpěvování slabik bez určitého smyslu. Blahoslav v své »Musice« (1558, vyd. Hostinský v Rozpr. ČAk., 1. tř., 5, č. 1) »helekáním« nazývá, zpívá-li kdo slabiku melodicky vedenou rozličnými tóny tak, že z ní dělá několik slabik s bezvýznamnými souhláskami (na př. zpívá-li »jáhádaváť« m. »jáť«, Jungmann 1, 669), nedůstojným »helekáním« mu je, píše-li a říká-li kdo (zvl. v překladě z Písma) »hle« m. »aj« (Gram. 273). Komenskému je »helekáním« pozpěvování bezvýznamnými slabikami, jímž matky nebo jiní hejčkají děti; v Informatoriu (v brn. vyd. 4, 526) praví: »V prvním roku slouží se jim k veselosti kolíbáním neb konoušením (= konejšením, houpáním na rukou), zpíváním a neb helekáním, hrkáním (= zvuky hrkavých věcí) neb pleskáním (= tleskáním), pěstováním (= chováním na rukou) neb procházením«. Tyto doklady jsou důležité, dokazují, že interjekce *hele,* slovo jinak bezvýznamné, v 16.—17. stol. žila na Moravě nejen v pastevském »helekání«, nýbrž ve volání vůbec; a kdybychom se směli domnívati, že žila i v Čechách, směli bychom hledati, jak jsme již naznačili, podporu změny *hle* v *hele* i v tom, že obě ta slova v jazykovém vědomí splývala v jedno. A užívá-li Jirásek slova *halekati* ve smyslu »volati« (N. Ř. 1, 164), a to bezpochyby jako slova svého kraje, domněnka, již jsme naznačili, není ani tak smělá.

Jako příslušník této slovní rodinky vypadá také *alou,* slovo, jímž se zvláště děti pobízívají ke spěchu nebo bývají pobízeny od dospělých (v 5. hl. Babičky riesenburský pan myslivec žene děti slovy »A teď alou ven!«). To je ovšem asi jeden ze zbytků po francouzských vojnách u nás, franc. *allons* (»pojďme«) přizpůsobené českým ústům (Kott, Přísp. 1, 533).

---

v 1. hl. nové knihy Baarovy »Paní komisarka« (ta první komisarka se jmenovala Božena Němcová) by se čtenář dočetl, jak na sebe halékají nebo halékávali pasáčkové a pasačky na Chodsku.

JEŠTĚ SLŮVKO O »T. ZV.« NOVINÁŘSKÉ ČEŠTINĚ.

V posledním čísle Naší řeči profesor Kraus doplnil k mému loňskému článku »Něco o mluvě Husově« (NŘ. VII, 257 a n.) ze svých dosud nevydaných studií historii jednoho citátu Havlíčkova; ukázal, že špatná čeština toho listu Husova nepochází od Havlíčka, nýbrž od Stacha z r. 1786. Neřekl jsem ovšem v svém článku, že text ten složil Havlíček; řekl jsem výslovně, že jej přejal z knížky Sommrovy; Sommer byl pro mne »pan Nikdo«; odkud on měl svůj text, bylo již věcí podružnou. Profesor Kraus tuto mezeru mého článku nyní vyplnil; náleží mu za to jistě dík — a mohl bych udělati bod, kdyby nebylo připojeno několik poznámek, s nimiž nemohu souhlasiti.

Profesor Kraus brání novinářské češtiny; ukazuje, že Stachův jazyk není novinářskou češtinou dnešní, »nýbrž p r a m e n e m, z něhož se filologové m a j í u č i t, jaký je moderní jazyk český«; že marné jsou pokusy »p ř e b r o u s i t j a z y k n a t v a r s t a r š í, ať veleslavínovský, ať h u s o v s k ý, že starý had n e c h c e v l é z t i d o k ů ž e, k t e r o u s v l é k l... atd. O tom snad několik slov neuškodí.

Předně o »t. zv.« novinářské češtině; psal jsem (str. 261, 262) o »t. z v.« (Kraus toto slovíčko u mne zapomněl) novinářské češtině, t. j. takové, kterou píší š p a t n í novináři. Je zrovna taková, jako t. zv. *básnická* neboli »měsíční« nebo »papírová« — anebo t. zv. *úřední* nebo »ouřední«, t. j. taková, jako píší š p a t n í básníci nebo š p a t n í úředníci. Liší se od nich větším počtem chyb mluvnických — novinář nemívá kdy podívat se do mluvnice — a hojností frází — novinář nemívá kdy přemýšleti o významu slov a napsaný článek obyčejně již po sobě nečte a neopravuje. Kdo tak píše, píše potom »t. zv.« novinářskou češtinou.

Mnozí takoví špatní autoři bránívají se důvodem Krausovým: nelze nový jazyk mistrovati starými autory. Proti tomu důvodu jsem ukázal, že nová »t. zv.« novinářská čeština hřeší tak zbytečně; že jsou i dnes věci, o nichž je možno psáti tak jako Hus, správně, krásně a výrazně — a ukázal jsem to (jinak to nebylo možno) srovnáním nového textu Husova s původním jeho zněním.

Za příklad jsem volil dvě knihy, jež se rozletují — a dlouho snad ještě budou rozletovati — v nových a nových vydáních po vlastech československých: Havlíčkova Slovana a Marešovu sbírku. Tyto knihy nejsou noviny — ani Slovan Havlíčkův není, jak známo, žurnál v našem smyslu — a jejich autoři nemohou se krýti omluvou, že čeká sazeč na rukopis a rotačky počínají svou hřmotnou upomínku. A z obou jsem vybral po textu: nej-

slavnější list Husův a nejdelší český; ukázal jsem, jak jejich text (nikoli Husův) »chybuje proti tvarosloví a skladbě (str. 259; Kraus na str. 49 na tato slova zapomněl), jak vytváří germanismus za germanismem ...« — krátce, jak je psán »t. zv.« novinářskou češtinou (třebas ne v novinách!).

Pokud se týče oněch marných frází (»z celého srdce«, »nepochybně víte«), Kraus souhlasí; psal prý je však ne novinář, nýbrž bohoslovec osvícenský, jemuž nebylo »ani boží slovo dost rozumné, dost uhlazené«, jak dokládá vtipným citátem Goethovým; jde tu jen o to (o Marešovi Kraus nepochybuje), nese-li Havlíček odpovědnost za text, jejž otiskl.

Podle Krause »redaktor Havlíček je nevinen...« Čtenář by mohl mysliti, že tedy snad Havlíček prostě otiskl výňatek ze Sommra v svém Slovanu. Toto domnění by však bylo mylné. Havlíček napsal pod svou šifrou (H. B.) původní svůj článek o Husovi (Slovan, srpen-září 1850, II, 1069—1075, 1058—1102), k němuž čerpal z Tomka a Sommra; na str. 1073 uvádí Husova »psaní, z kterých tuto některé výjimky podáme«. Listy Husovy byly tou dobou obecně známy v původním znění: r. 1848 vydány v Musejníku, 1849 v Českobratrském hlasateli, 1850 v Malém výboru Čelakovského; ale Havlíček otiskl tento strašný text Sommrův (nevěda ovšem, že je Stachův), vydávaje jej takto za znění Husovo. Nevím, dá-li se tato věc v takovém nadšeném článku (byl potom u výtahu pojat do Epištol kutnorských) omluviti jinak — nežli právě »t. zv.« novinářskou prací. — —

A ještě něco o tom Stachovi. Máme se z něho učiti. Tedy na př. tvaroslovně »oněm dvoum«. Stach nebyl první; učil tak již r. 1533 Philomates, zaváděje »dvaum« místo »dvěma«. Blahoslav mu r. 1571 v Grammatice (str. 70) odpověděl velmi ostře »Hanbiti by se měl Philomates ...« »jako i Beneš (Optát), užívav toho slova prvé neslýchaného ‚dvoum' ...« A podnes ještě všechny naše mluvnice učí »dvěma«, přes to, že »živý jazyk« říká »dvoum« jako za Filomatesa před 400 lety. Nebo ve skladbě: Stach píše hrubým germanismem »poslušen býti někomu« — Hus má správně genitiv a s ním tak učí všechny naše mluvnice, ačkoli ještě i dnes často v novinách najdeme tento germanismus ... Máme se vskutku těmto chybám znova učiti?

Profesor Kraus má jistě pravdu; je třeba i Stacha studovat — pro dějiny jazyka i jako odstrašující příklad. Jako češtinu neumělce. Filolog Král měl jiné mínění; vyloživ (Listy filol. XX, 421), že Stachova největší díla zůstala v rukopise, dodává: »oba tyto spisy na štěstí nevyšly; rukopisy jich jsou zachovány, ale dle toho, co o nich víme ze zmínek jinými učiněných, ne-

stojí za to, aby kdo znova se jimi obíral« — a že mu nekřivdí, shledá čtenář sám srovnáním mých výňatků s textem Husovým.

Prof. Kraus se táže: »Kde se Petrýn-Stach naučil svému jazyku? Nebyl to živý mluvený jazyk jeho doby?« Nebyl. Máme Rittersberkovy sbírky písní, Pišelyho sbírky přísloví z té doby — máme svědectví Dobrovského o jazyku živém tehdejším a o jazyku Stachově. Stach prostě neuměl psáti spisovně a psáti jako Bernolák mluvou obecnou si netroufal; tak jeho jazyk je, jako u jiných neumělců, smíšenina rozmanitých chyb a správností. —

Na konci i v úvodě svého článku prof. Kraus vytýká marné snahy vrátiti se k Husovi nebo vůbec k době staré. Tuším, že jsem to nečinil: ale je ovšem pravda, že jsem v jazyku Stachově neshledal pokroku proti jazyku Husovu; že se Hus vyslovoval lépe, správněji a ve shodě s živým jazykem dnešním i ostatní slovanštinou — jak se zase čtenář snadno přesvědčí. Je možno psáti dobře a srozumitelně i bez stálého ‚dosáhnouti', ‚zameziti', ‚odstraniti' atd., je možno zachovávati správný pořádek slov atd. — a při tom přece množiti zásobu slov, rozšiřovati význam starších, tvořiti nová rčení a výrazy — vždycky v duchu jazyka.

A jen slůvko ještě o tom »starším tvaru«. Byli i za dob Husových, počátkem XV. století, zrovna takoví neumělci, jako Stach. Překladatel Komestora náleží k nim hned. Studujeme i jeho jazyk — ale za vzor ho neklademe, neučíme se z něho. Chceme od tvůrců jazyka totéž, co žádal kdysi Goethe od básníků (prof. Kraus opraví, cituji-li snad z paměti chybně):

»Wenn Fürsten ihr im Reich der Verse seid,
so kommandiert die Poesie!«

Jenom že naši t. zv. novináři, básníci a úřadové toho nedovedou; naopak, často »bujný oř« naší mluvy je vláčí za sebou po zemi.*)

V. Flajšhans.

SLENICE.

Před nějakým časem poslalo Státní nakladatelství redakci Naší řeči úryvek notované Písně na moři, který obsahoval slova: »Již kotva z tůně zvednuta a větrů přízeň pánem. Tak veselá hrá korouhev! Moře tak jasno, blaho — nuž ke kormidlu, k slenici . . .«, a žádalo za výklad slova *slenice*. Marně jsme prohledali všechny české a slovanské slovníky, marně si lámali hlavu nad etymolo-

*) Tyto řádky byly napsány a vysázeny dříve, nežli vyšla jmenovaná v úvodě kniha Krausova a nežli otištěna (14. února t. r.) v Lid. Novinách zmínka pana —š—., souhlasná (celkem) s hořejším výkladem.

gickým výkladem záhadné *slenice.* Na konec, jiné rady nevědouce, přiznali jsme se VII, 306 zkroušeně, že o tom slově nic nevíme, a prosili jsme, najde-li se mezi našimi čtenáři nějaký »mořeplavec«, aby nám je pomohl objasniti.

Nezklamali jsme se v svém očekávání a dostali jsme několik zpráv o slově *slenice,* ale váháme je otisknouti, protože se nám zatím podařilo rozluštiti toto záhadné slovo, ovšem způsobem velmi komickým. Jeden z našich čtenářů nás upozornil, že v koncertním programu Jihočeských učitelů bylo vytištěno k *slemici.* S tím se srovnával jiný dopisovatel, dodávaje k tomu, že slovo *slemice* je utvořeno asi od slova *slémě,* které překládá slovník Franty-Šumavského německým die First, že die First nebo das Firstholz znamená u nákladních člunů labských hřebenici, vaznici krytu lodního, a že by tedy slemice mohla býti nejspíše zadní vaznice na kormě u kormidla, do níž se sbíhají žebra podobně jako krokve do hřebenice střešní. Výklad ten nerozptýlil však našich pochybností, protože podst. jméno *slémě* má kmen *slemen-* a subst. z něho odvozené by musilo zníti *slemenice* a nikoli *slemice.* Další výklady pomíjíme, abychom věc zbytečně nerozvláčeli. Na konec došlo upozornění, které k řešení záhadné slenice sice na pohled nijak nepřispívalo, ale v skutečnosti umožnilo nám přece přijíti věci na kloub. Byla to zpráva, že na kterémsi koncertním programu je za autora písně uveden V. Hálek. Potom nebylo už nám těžko dohádnouti se, že jediná kniha Hálkova, z níž by tato Píseň na moři mohla býti vyňata, je Černý prapor. A protože jsme zvyklí o každém dokladě a slově přesvědčiti se co možná očitě sami, otevřeli jsme Hálkovu báseň a hned na první stránce jsme čtli (ve všech vydáních) tyto verše:

Haló! Již plachty napněte,
stožár utužte lánem,
kotva již z tůně zvednuta,
a větrů přízeň pánem.
Tak vesele hrá korouhev,
moře tak jasno, blaho,
nuž ke kormidlu, *k sklenici* —
haló! haho!

Ze záhadné *slenice* se vyklubala obyčejná *sklenice.* Tisková chyba zrodila *slenici,* domněnka, že základem je slovo *slémě,* změnila ji v *slemici* a nové slovo už putovalo po vlasti, chystajíc se státi tvrdým oříškem budoucímu etymologu. Nejen knihy, ale i slova mají své divné osudy.

NEDOROZUMĚNÍ.

Přišla ke mně do kanceláře žádat o radu paní, už na první pohled vzdělaná.

Má dceru, která se uchází o přijetí do poštovní služby a měla si vyžádati od státního zastupitelství v Ch. potvrzení o tom, že není zapsána v jeho trestním rejstříku jako trestaná.

Tento úřad vyřídil písemnou žádost otiskem razítka: *Nepřichází.* Státní zastupitelství v Ch... dne...

Matka se ptá, co má nyní dělat: už se tolik, tolik naběhala, lhůta se chýlí ke konci, a teď má snad ještě jeti do Ch., kde snad na ni čekají.

Pravím, že jistě umí německy, a přeložím jí onen krásný výraz úřední češtiny slovem: Kommt nicht vor.

Žadatelce zajiskří oči radostí, poděkuje a běží, aby nepromeškala lhůty.

Co času by se ušetřilo, co duševní trýzně předešlo, kdyby československý úřad nejen na pomezí, ale i blíže, mnohem blíže měl — aspoň česká razítka. Jan Kutek.

POSUDKY A ZPRÁVY.

František Langer: *Pes druhé roty.* Ilustroval V. Nikodem. (Knihy dorostu II.) Nákladem Gustava Voleského v Praze na Král. Vinohradech. Stran 295, váz. za Kč 34.—.

Historie psa Rafa, chytrého zvířete, které se dostalo po delším bloudění k našim vojákům na Sibiři a s nimi konečně i do Čech, je jen rámcem, v němž jsou barvitě zachyceny rozmanité vzrušující i idylické chvíle ze života československých legionářů na Rusi. Langer, sám účastník těchto historických událostí, vylíčil památnou anabasi českých vojsk na dálném východě v cyklu povídek pod názvem Železný vlk, které jsou psány svérázným stilistou, jakým se nám jeví Langer už od svých literárních počátků. Stejně svěže jest líčena i tato »psí historie«, kterou věnuje spisovatel »dětem svých milých druhů, ruských legionářů, aby si v ní přečtli vyprávění o krásném psu a nádavkem poznali několik příběhů ze života svých statečných tatínků«.

Omylů pravopisných a gramatických není sice v knize Langrově mnoho, ale mnohé z nich byly vytýkány v Naší řeči už nejednou. Tak chybuje spisovatel mnohdy v kvantitě; píše na př. vyprávěče (str. 25 místo spr. vypravěče), sténal (str. 49, spr. stenal), leta (183, spr. léta), zdvihá 21, zdvihaly 245 a j.

(spr. zdvíhá, zdvíhaly), úsilovně 267 (usilovně), blůza (v blůzách 180, blůzu 193, 250) místo bluza, přezůvky 256 (m. přezuvky), chýše 69, chýši 271, k červeným chýším 46 (spr. chyše atd.), vztýčil 267 (vztyčil), výhrůžné postavení 253, výhrůžně 267 (spr. vyhrůž-). Adjektivum pohostiný se píše s jedním -n-, nikoli se dvěma (pohostinná americká zahrádka 202); dobře ztrávil léto 202 (nikoli strávil; stráviti = sníst); švižně, nikoli svižně (135), posunky (nikoli posuňky 288), oblásky (nikoli oblázky 203), zhášeti lampu (ne shášeti 294), najevo (m. na jevo 66, 186). I o baťochu bylo už v tomto časopise pojednáno, že se má správně psáti batoch (v jeho baťochu 191).

Hrdinný plukovník Švec se skloňuje stejně jako prostý švec, tedy genitiv Ševce (ne Švece 187), instr. Ševcem (ne Švecem 188), rovněž máme psáti Ševcovo jméno a ne Švecovo (188).*) Správně je otvírati (tedy otvíral, ne otevíral 30), naopak ke psímu řemeslu, ne k psímu (49). Místo ocitl je lépe octl (že se ocitl 80, jsme se ocitli 268). Obecně se vyslovuje sice kožešina atp., ale spisovně správný tvar je kožišina (kožešinu 24, 62, kožešinou 204, kožešiny 246, z kožešin 56, v... kožešinových čapkách 182, kožešinová čepice 290). Za rozkvétá (181) je lépe psáti rozkvítá, místo ovruba (49) obruba.

V deklinaci jmenné třeba vytknouti, že substantivum popel patří k tvrdým -o kmenům, není tedy správný genitiv horkého popele (15), nýbrž popela nebo popelu. Vlivem ruštiny asi užil spisovatel substantiva póra (fem.) (do každé škvíry a póry pronikl... mráz) místo českého pór (mask); naopak kalhoty jsou fem., tedy nikoli v červených kalhotech (182), nýbrž kalhotách; jáhla patří k tvrdým -a kmenům, tedy nom. pl. jáhly (ne jáhle 33); Gajda komandoval k pracem (208) — správně k pracím. Kabánovi lezly ze staré bluzy lokte (193) — spr. lokty (lokte se užívá o míře). Chybné jsou tvary: Sochor cítil váhu jeho (psova) těla spočívati... na svých ramenech (228) a k jeho zarostlým divokým prsoum (272) místo na... ramenou a k... prsům. Ze zájmenného skloňování: Nelze psáti: našemi předky byli obrovští divocí psi (262), nýbrž našimi, jako píšeme jimi atp. Správně je: (dítě) natahovalo po mně ruce, nikoli po mne (272); (lidé) chtěli svrhnouti nové vládce, již se na Sibiři nastolili, nikoli jež (20).

---

*) Bylo prý přáním tohoto hrdiny, tak tragicky skonalého, aby se jeho jméno skloňovalo Švece, Švecovi, atd.; to však na věci ni neměnní a nepochybujeme, že, kdyby se byl vrátil, byl by se dal rád přesvědčiti o nemožnosti a nečeskosti těchto tvarů.

Několik hrubších omylů je i v časování. Tak začla 116, 134 místo začala; čekali s napietím odpověď (254) místo s napětím; správně loď přistala, nikoli přistála (286), rovněž přistali (v zálivu), ne přistáli (287); pohoštění je lépe než pohostění (213); zhasl (Sochor) lampu (294) — správně zhasil; nesprávné jsou tvary vonícího masa (15) a (hledači zlata) zmizí (v neobydlených končinách) — správně vonějícího a zmizejí. Nelhu (211) je chybně místo nelžu.

Nepěkné jest na str. 49: Co jsme? Ničím, hůře jsme na tom, než nůž, kterého člověk šetří.. (spr. Nic.. nebo čím jsme?..). Obdivovali nádherné... budovy (283) — je nesprávně místo obdivovali se nádherným... budovám. Adjektivum temnokoží (zahlédli tak aspoň cíp života... temnokožích obyvatel 283) není šťastně utvořeno.

Místy jest chybná interpunkce a slovosled, tu a tam zbyly i tiskové omyly (znepokojal 53, součastí 186, ssebou 263), celkem však korektura knihy byla provedena pečlivě.

František Šimek.

Z NAŠICH ČASOPISŮ.

Všehrd, list československých právníků, uveřejnil v 5. č. 5. roč. článeček dra Fr. Čády týkající se úvodních vět naší smlouvy s republikou Lotyšskou. o níž jsme se i my zmínili 8, 24. Ujímá se plurálu »my, národ československý« i slovesných plurálů v slovech, jimiž smlouvu schvaluje president republiky, které se sen. Spieglovi zdály málo republikánskými, ale neschvaluje nadpisu »Jménem rep. Čsl.«, který se hodí spíše na rozsudek, není spokojen se slovy »president.. pozdravení«, což mu zní jako pozdrav z rektorské vyhlášky, aj. Nelíbí se mu ani slova »všem, kteří tento list čísti nebo čtouce slyšeti budou«, protože formule podobné (se zájm. kdož m. kteří) byly obvyklé v listinách týkajících se práva soukromého, ne veřejného; stačilo by mu »My N. N. oznamujeme tímto listem...«. To jsou ovšem výtky netýkající se úkolů Naší řeči.

Ve Sborníku prací filologických věnovaných profesoru Frant. Grohovi k šedesátým narozeninám (v Praze 1923) uveřejnil Bohumil Sládeček článek »Klasický verš dramatického dialogu u Řeků a u nás«. Vychází od známého fakta, že se klasickým veršem dramatickým stal verš jambický (blankvers nebo alexandrin) proto, že jím byla napsána nejslavnější dramatická díla antická i pozdější. Ale v antickém dramatě nebylo tomu tak odevždy. Nejstarší dramatikové řečtí užívali naopak v dialogu raději trochejského tetrametru (osmistopého verše trochejského) a teprve Aischylos uzákonil pro dramatický dialog jamb. Příčinou této změny bylo podle Aristotela pozorování, že se verš jambický blížil více přiroze-

nému, prosaickému hovoru než trochej. Tato změna v názorech o poměru metra trochejského a jambického k řeči mluvené souvisí podle výkladu Sládečkova s tím, že tragičtí básníci, Aischylem počínajíc, upouštěli od oblíbeného do té doby užívání slov ionských a přimykali se cele k nářečí atickému. Po stránce rytmické byl pak mezi obojím nářečím ten rozdíl, že nářečí atické při velmi značném počtu slov přízvukovaných na slabice poslední mělo ráz vzestupný, kdežto v nářečí ionském slov takto přízvukovaných bylo právě naopak velmi málo. Protože se tedy starý trochejský rytmus sestupný jevil nevhodným a nepřirozeným atickému dialogu, vzdali se atičtí básníci dotavadního dramatického verše a sáhli k jambu, který odpovídal lépe přízvukovému charakteru jazyka. Že by příčinou této změny dramatického verše byl živější, prudší a tedy dramatičtější ráz metra jambického, jak se soudívá, je domněnka malé ceny, uváží-li se, že se v klasické tragedii právě při vzrušených dějích přechází od jambického verše v trochejský tetrametr.

Před týmž problémem, který si museli rozřešiti dramatičtí básníci řečtí, cítíce rozpor mezi starším dramatickým veršem trochejským a přirozeným rytmem svého jazyka, ocítají se i čeští básníci, chtějíce zůstati věrni ustálenému dramatickému verši jambickému. Jako atické nářečí mělo velmi mnoho slov přízvukovaných na konci, která se vzpírala rytmu trochejskému, tak zase čeština má velikou převahu slov (a slovních skupin), přízvukovaných na začátku, která se vzpírají rytmu jambickému. Tento rytmický ráz češtiny působí skoro nepřekonatelné obtíže českým básníkům veršujícím po vzoru klasickém jamby a má za následek známou, i v NŘ. často vytýkanou chatrnost českých jambů, které hřeší napořád buď proti přirozenému přízvuku českému (pokládajíce násilně slova přízvučná za nepřízvučná), anebo proti zásadám metrickým (začínajíce jambickou řadu slovem přízvučným). Sládeček ukazuje na hojných příkladech většinou dobře volených jednak chyby českých básníků proti správnému akcentování v jambických verších, jednak na omezenost a jednotvárnost prostředků, jimiž mohou dosahovati správných jambických řad, které však na druhé straně působí při jejich verších nezřídka dojmem udýchanosti a klopýtání. Zkrátka verš jambický, uzavírá autor, je našemu mluvenému dialogu tak cizí a od něho odlišný, jako byl podle pozorování Aristotelova trochejský verš nepřirozený pro atický dialog. A jestliže neváhali největší staořečtí dramatikové v případě zcela podobném odkliditi tuto nesrovnalost a zaměniti nevhodný druh verše za přirozenější, neměli bychom váhati ani my.

Mohli bychom na to navázati i úvahu sice zcela akademickou, ale k odůvodnění tohoto závěru přece poněkud přispívající. Představme si, že by se metrická revoluce v dramatickém básnictví řeckém nebyla provedla a že by byli dramatičtí básníci francouzští 17. stol. měli před sebou antické vzory zbásněné trochejským tetrametrem. Není pochybnosti, že tak, jako se vzdali možnosti napodobiti herojský hexametr antický, byli by zajisté při svém

jemném smyslu pro jazyk zamítli i myšlenku, napodobiti trochejský verš svých vzorů, který by se vzestupným rázem franštiny bylo uvésti v soulad právě tak těžko, jako u nás v případě opačném.

Logickým důsledkem Sládečkových výkladů by bylo, aby se naši dramatičtí básníci a překladatelé vzdali nepřirozeného a svízelného jambu a nahradili jej metrem, které odpovídá lépe přirozenému rytmu češtiny, totiž trochejem a daktylem. Nelze pochybovati, že by se návrh takto přímo formulovaný nesetkal se souhlasem našich básníků, do jambů až příliš zamilovaných víc z tradice a z věrnosti k velkým vzorům než z důvodů vnitřních. Ale myšlenka ťa si razí cestu sama podle zásady, že nouze láme železo. Zásada jambického veršování je u nás už stejně v praxi básnické prolomena nouzovou licencí začínati jambický verš místo jambu daktylem. Tak jak se tato licence praktikuje dnes, nemůže trvati na dlouho a jest zřejmě jen stadiem přechodním. Jambické verše, které začínají libovolně tu jambem, tu daktylem, jsou trvale nemožné, neboť, jak jsme již ukázali na jiném místě (6, 245), tato nestejnost začátku při rytmu jinak pravidelném svádí buď k chybám přízvukovým (že se slovo daktylicky přízvučné čte jambicky nebo naopak), anebo budí rušivý dojem pokaženého rytmu. A protože důsledné jambické verše jsou věc pro rytmický ráz češtiny nesnadná, jak právě tato licence dokazuje, nebude z této obojaké situace asi jiné východiště, než rozhodnouti se tam, kde má býti pravidelnost rytmu zachována, pro pravidelný začátek daktylický nebo trochejský. A pak budeme tam, kam nám přirozený ráz našeho jazyka ukazuje cestu.

Do Střední školy (31, 3) napsal prof. K. Rocher, známý svými bystrými postřehy filologickými, článek O správnosti češtiny, obsahující řadu ne sice nových, ale přece zdravých a dobrých myšlenek, které není zbytečno sebe častěji opakovati. Správně vytýká naší odborné filologii, že proti francouzským filologům věnuje všecku svou pozornost jazyku starému, nechávajíc vývoj a problémy moderní češtiny bez povšimnutí jako předmět méně důstojný badání vědeckého. Je to jeden z přežitků a omylů školy mladogramatické, která při svém hledání čistých jazykových zákonů soustředila všechnu pozornost na nejstarší epochy ve vývoji jazyků. Sympatický je také se stanoviska Naší řeči, jejího programu i praxe, důraz, který klade spisovatel na to, že pro jazyk je důležitější čistota a zachovalost jeho syntaxe a slovníku než neporušitelnost jeho tvarového systému a že by se dnešní papírová čeština měla osvěžovat studiem řeči »nádeníků, oráčů a širokých vrstev lidových vůbec«.

Abychom však mohli věnovati dosť péče rázovitosti jazyka, musíme provést podle mínění Rocherova reformu spisovného jazyka, který prý jsme si vymyslili (?) příliš složitý, a zjednodušiti jeho tvarosloví. Zjednodušení jest zajisté cíl, k němuž spějí v svém vývoji všechny jazyky, v tom Rocher má zcela pravdu; ale způsob, jak si představuje, že bychom se i my k němu měli přiblížiti, je — necháme-li vědeckou stránku stranou — i prakticky

nepromyšlený a nedomyšlený. R. ukazuje na to, že by se obtíže českého tvarosloví daly překonati tím, kdyby se z obecného jazyka přenesly do spis. jazyka některé tvary zjednodušené, na př. »můžu, můžou« (m. spis. »mohu, můžeš . . . mohou«), »ho« m. »jej« (i pro neživotné — pro neutra snad zatím ne), »uhlího« podle »Jiřího«, 3. os. množ. jen s koncovkou -ejí a p. Prakticky si představuje R. řešení této operace tak, že by se spisovatelé a gramatikové shodli na určitých úpravách, které by se kodifikovaly v mluvnicích a jimž by se pak musil »každý v literatuře bez výjimky podrobiti«.

To je recept ovšem velmi prostý, ale zároveň velmi podivný. Nebudeme mluviti ani o organičnosti řeči ani o jejím kolektivním charakteru; poznamenáváme toliko, že neznáme z dějin kulturních jazyků s jistou délkou vývoje případu, aby si některá instituce, komise a p. troufala diktovati jazyku formy, k nimž sám vlastním vývojem nedospěl a pro něž nebylo opory v jazyce samém. To snad dovedli racionalističtí gramatikové 17. a 18. stol. (i u nás), ale neodváží se toho gramatik moderní, který má o poměru gramatiky k jazyku mínění zcela jiné. Ale i kdyby se nějaká komise, nedbajíc námitek, pokusila provésti takovou nedovolenou operaci na jazyce, domnívá se R., že by jejího diktátu bylo uposlechnuto?*) Nemůžeme se shodnouti podnes o jednom pravopise (ač je i úředně puncován), a přece pravopis je věc čistě konvenční; každý pokus o zjednodušení pravopisu rozbije se o padesatero různých mínění a neústupně hájených návrhů. Dnešních forem spisovných můžeme brániti správným důvodem, že se v jazyce samy a organicky vyvinuly, ale jakmile prolomíme tuto zásadu principem jiným, na př. utilitaristickým principem Rocherovým, je veta po jednotě spis. řeči. Neboť jde-li o zjednodušení, kde je psáno, že se musí zjednodušovati zrovna podle pražského nářečí? Nebylo by stejným zjednodušením zavésti místo obecné koncovky -ejí v 3. os. množ. universální koncovku -í rozšířenou na př. v záp. Čechách, zvláště když spisovný jazyk dnešní sám k ní tíhne (oni se vrací, umí, ví a p., zřídka naopak)? Či budeme o tom hlasovat, které dáti přednost? Proč ten, kdo se narodil pár mil od Prahy, má se nutit pro »zjednodušení« do pražského »uhlího, zelího«, když odjakživa neříkal jinak než »do uhlí, do zelí« bez nejmenší obtíže? Máme-li zavésti pro zjednodušení středočeské »můžu«, proč už nezavésti pro zjednodušení ještě dokonalejší moravské »možu« (shodné i s »mohl« atd.); má-li se moravský spisovatel učiti tvaru »můžu«, proč by se nemohl pražský spisovatel učiti tvaru »možu«, když principem rozhodujícím není spisovnost, nýbrž zjednodušení? A kde se zastaví tento zjednodušovací program při té rozmanitosti a hojnosti vyrovnávacích procesů a pokusů v živé řeči? Nebylo by pak lépe uložit

*) První, kdo by asi neposlechl, byl by R. sám. Chceme-li, aby se místo »dle« (= secundum) a »podle« (= iuxta i secundum) užívalo jen předložky »podle«, je to také »zjednodušení«. A přece R. vindikuje pro sebe právo v této věci neposlechnouti, ač se to příčí i další jeho zásadě, učiti se od nádeníků a oráčů, jimž je papírové »dle« zcela neznámo.

raději celý ten spisovný jazyk do archivu a začít prostě psáti řečí našich »nádeníků a oráčů« anebo sešít podle nedávného receptu ze spisovné češtiny a jednodušší slovenštiny nové zjednodušené československé esperanto a zabít tak dvě mouchy jednou ranou?

A pak na jednu věc by regulační komise jazyková nesměla zapomenout, totiž že týmž dnem, kdy by její dekrety zakázaly dosavadní spis. formy »mohu, prosí« atd., musily by zakázati také čtení všeho, co česká literatura až do toho dne vytvořila. Neboť jak je známo, učí se (a má se učit) většina lidí na světě mateřskému jazyku z jazyka samého a z jeho výtvorů, a ne z mluvnice. Nezakáže-li se tedy tento způsob osvojovati si spisovný jazyk, budeme zase tam, kde jsme teď: jako teď prohlašujeme za nespisovný tvar »můžu«, který se tlačí do spis. řeči z jazyka obecného, tak budeme potom prohlašovati a kárati za nespisovný tvar »mohu«, který se bude stále vraceti do zregulované češtiny silou své staleté tradice z hodnotné a bohaté literatury, v níž žil. Atd.

Zkrátka: Reformovat, upravovat, zjednodušovat atd. je možno pravopis, ale ne jazyk, neboť jazyk není výsledek konvence, nýbrž vývoje. Proto ke zjednodušení musí dospěti jazyk sám svým vlastním vývojem, ne nějakou vivisekcí nebo mandátem. Gramatika pak ten vývoj, který je výsledkem kolektivní práce všech sil tvůrčích i receptivních, jen sleduje, konstatuje a vykládá. Pokud většina dobrých spisovatelů užívá na př. tvaru »mohu« (a NŘ. za sedm let svého působení neměla ani jednou příležitost v té spoustě chyb vytýkati tvar odchylný), nemá gramatika a nikdo jiný právo prohlašovati za spisovný a tedy správný tvar »můžu«. Jazyková kritika může nanejvýš posuzovati odchylné tvary tohoto způsobu vzhledem k jejich původu shovívavěji než odchylné formy vzniklé z čiré neznalosti nebo libovůle, ale právo na místo v tvaroslovné soustavě spisovného jazyka nabudou takové tvary (na př. můžu) teprve tehdy, až vlastní životní silou zmohou tradiční setrvačnost dosavadních tvarů spisovných (na př. mohu) do té míry, aby se přiblížily aspoň rovnováze. Pak teprv smí gramatika konstatovati podle pravdy a skutečnosti: mohu i můžu, později snad: můžu, zastar. mohu, a konečně: můžu (ne mohu). Ale každá jiná úprava jest zasahování do suverenních práv jazyka a porušování zákonů jeho přirozeného vývoje.

HOVORNA.

GARDE-ROBE, GARDEROBIÈRE (G. R.). Pro první pojem je u nás dávno ustálené slovo šatna, správně tvořené jako kůlna (místnost na kola, t. vozy), ratejna (místnost pro rataje, t. oráče), cihelna aj.; nedávno jsme čtli v novinách slovo ošacovna s významem přeneseným na záchod, jehož neznámému tvůrci asi překáželo v tomto významu slovo šatna, upomínající příliš na »šaty«, ale nepřekážela »ošacovna« s blízkými příbuznými ve sku-

ptně slovesa ošatiti. Pro pojem strážkyně šatny jsme čtli slova š a t n á ř k a a š a t e n s k á; první se nám nelíbí, protože konc. -ář obyčejně tvoří jména výrobců (ač máme na př. i archiváře), druhé by mělo obdobu v slovech pokojská, krámská, krámský, hospodský aj. Také jména š a t n ý, š a t n á (jako vrátný) by nebyla nemožná; rozhodne ovšem teprv zvyk.

HABRY (E. K.). Původní jméno bylo čísla jednotného, Habr; na př. panoše Jan z Habru (Arch. Č. 15, 348 z r. 1473); tvar množný se však vyskytuje už v 16. stol. Jméno Habr je totožné s jménem stromu habr (carpinus betulus) a vzniklo asi podle význačného habru, podle něhož nazvána dědina poblíž něho vzniklá (U habru — Habr). Podstatné jméno habr vzniklo přesmyknutím ze staršího hrab. Protože mezi souhláskami b-r nebylo tedy hlásky jerové, z níž by bylo mohlo vzniknouti způsobem náležitým za určitých okolností e, zněl 2. p. množ. (když se ho začalo užívati) z Habr a příd. jméno habrský; oba tvary jsou dosvědčeny: Kryštof z Habr (Arch. Č. 28, 235 z r. 1540) a nějaký Habrský (t. j. člověk odtamtud, Arch. Č. 14, 344 z r. 1518). Ale do takových skupin jako br, tr a p. vkládá se velmi brzo podle jiných slov (matka — matek a p.) t. zv. vkladné e: na př. sestra — 2. p. množ. sestr, pak sester; játra — 2. p. mn. jatr, pak jater atd.; pod. v přídavných jménech: sestrský — sesterský, mistrský — misterský, jatrní — jaterní atd. Stejným způsobem z tvarů Habr (2. p. mn.) a habrský vznikly časem tvary z Haber a haberský. Kryštof z Habr, výše uvedený, nazývá se v téže listině na jiném místě Kryštof z Haber, z čehož možno souditi, že se v té době vyskytovaly oba tvary vedle sebe. Z téže asi doby je doklad i pro příd. jméno haberský: Čakovec s Haberským (Arch. Č. 6, 316 z r. 1505). Nutiti se do tvarů z Habr. habrský by bylo nemístné archaisování; neříká-li lid z Habrů, nýbrž z Haber, je to tvar správný a přirozeně vzniklý. To platí i o příd. jméně haberský. — G o l č ů v J e n í k o v je jméno složené ze dvou slov, která jsou v podstatě téhož tvaru a jen různého stáří. Jeníkov je příd. jméno přivlastňovací, jehož dnešní tvar zní Jeníkův, a bylo to tedy jméno hradu, dvora a p., jehož vlastník slul Jeník (pod. jako Benešov, Vilémov, Ondřejov a j.). Jména Golčův se mu dostalo později na rozlišení od jiných Jeníkovů po svobod. p. z Golče, jemuž byl darován 1636 po zabrání statků trčkovských. Protože jsou obě jména tvar týž, sluší je skloňovati stejně, t. j. z Golčova Jeníkova, 6. p. v Golčově Jeníkově (nikoli v Golčovu).

CHIASMUS (V. Z.): slohová ozdoba z dob, kdy se myslívalo, že se slova ve větě dají přesýpati jako ořechy v pytli, při níž slova složených výrazů větných byla srovnána tak, že si odpovídala křížem v podobě řec. písmena chí (= ch), stejného s lat. X. Krásu této ozdoby pozná p. tazatel z chiastických variací, jež před více než 50 lety složili vděční žáci jisté pražské střední školy na píseň »Černá vlna na bílém beránku« a věnovali (v duchu) profesoru češtiny, který jim chiasmus často doporučoval: Var. 1.: »Černá vlna na beránku bílém, aj, kaj jsi ty chodil, černooký Janku?« Var. 2.: »Vlna černá na bílém beránku, aj, kaj jsi ty chodil, Janku černooký?«

KÁCH (8, 62). K výkladu tohoto slova dodává prof. Fr. Křemen: Slovo to se dostalo do Čech z vídeňského dialektu, kde gach (Kach) = prudký, rychlý, prudce, rychle. Je to tvar prastarý, středohornoněm. gâchs týmž významem, v nové němč. jäh s významem poněkud obměněným. Slýchal jsem to slovo kách dost často v Litomyšli, Poličce a Písku i v jejich okolí. Teď mizí.

KUKY(R)BANKY (X. Y.). Bartoš Písař vypravuje (u Erbena 211) o komsi, jemuž byl odepřen obvyklý pohřeb, a přidává: »Dobrý a šlechetný člověk, kdežkoli lehne, i bez těch lidských kukybankův (var. kukyrbankův) všudy dobře lehne«. Význam slova k. je jasný (jde o věci, které podle lidského soudu patří k řádnému pohřbu); ale původ slova je záhadný nám jako Flajšhansovi (Přísl. 1, 698). Taková slova se rodívají i bez vědomé činnosti duševní z představ slovních a zvukových nastřádaných v našem podvědomí, ať domácích či cizích, ať spojených s určitým významem či nic, vyjdou z našich úst bez souvislosti se slovy, jichž jinak užíváme, a bývají filologu, který na ně nemá prostředků, jež mu dávají dějiny slov obyčejných, oříškem nerozluštitelným. Holeček (Naši 3, 226) vypravuje, jak se sedlákovi z ničehož nic v mysli vynořilo nové slovo miliťuk na označení člověka nepatrného, který nestojí za řeč (známe je také z Kubínových podkrkonošských povídek, Rozpr. III. tř. Č. ak. 51, 164 a 200). Někdy aspoň část slova prozrazuje prvky, z nichž se zrodilo (ťulpas souvisí tak asi se slovem tulipán, šprťouchle, t. směšné, hloupé myšlenky, které někomu vrtají mozkem, souvisí snad s poťouchlý, což zase je obměnou slova potuchlý), jinde stojíme před slovem bez rady (co je na př. slovo špumprnákle, t. zbytečné posunkování a okolkování?). Taková slova vznikají při nějakém citovém vzrušení, na př. při uspokojení, posměchu, pohrdání ap., a často zanikají, sotva se zrodila. Slovo kukybanky nebo kukyrbanky je výraz pohrdání nad zbytečnými obřadnostmi pohřebními; zní cize, snad jsou v něm ohlasy nějakého slova německého (Flajšhans). Snad nám poví o něm někdo z čtenářů něco makavějšího, rádi bychom to uveřejnili.

OBSTAVITI (J. H.). Toto slovo je doloženo již od 15. st. ve smyslu právním: obstaven, t. zatčen a uvězněn mohl býti, kdo neplatil dluhu, obstaven mohl býti i jeho majetek, t. mohlo mu býti zabráněno volné jeho užívání, mohlo býti obstaveno nějaké právo dlužníkovo, t. mohla mu býti odňata možnost je vykonávati. Nelze tedy viděti nic nesprávného v tom, užívá-li se slova toho na př. o zadržení části platu dlužníkova pro věřitele. Podst. jm. na vyjádření toho pojmu je obstávka.

PĚNČÍN (M. R.) není téhož původu co český Pěčín. Je to sice jméno podobně tvořené, ale jeho základem podle Černého-Váši (Mor. jména místní 108) je osobní jméno Pěnka (zdrob. Pěna), z něhož je utvořeno také místní jméno Pěnčice, v tvaru zdrobnělém Pěnčičky (na Přerovsku). — Dřevohostice (na Přerovsku) sluly původně Třebohostice (Černý-Váša 132); tvar nynější vznikl z původního lidovou etymologií, která si jméno v prvé

části znění nejasného spojila se známějším slovem dřevo (srov. Nebožtice m. Hněvošovice, Myškovice m. Myslkovice, Kmín m. Knín a j.). — Vykládati slovo kujón z řec. kyón (pes) je věc nemožná. Nehledíc ani k tomu, že ani tvar ani význam slova kujon se slovem řeckým není lze uvésti ve shodu, jak by se toto slovo řecké bylo dostalo do lidové češtiny?

POJIŠTĚNÝ DOPIS. V Naší řeči (8, 10) navrhuje p. K. Rocher, aby se »doporučený dopis« nazýval »pojištěný dopis«. Název tento není však možno v praxi zavésti, neboť mezi oběma výrazy je značný rozdíl významový. Zásilku doporučenou může její odesilatel ještě pojistiti, a to u některé pojišťovny (nikoliv u pošty) proti škodám, které by mu vzešly poškozením neb ztrátou její. Mezi »dopisem doporučeným«, »dopisem pojištěným« nebo »dopisem doporučeným a pojištěným« je tedy podstatný rozdíl. Ed. Skořepa.

PŘES BRNO (W.). Předložka přes znamená (jako předpona pře-) pohyb s jedné strany na druhou; jakým způsobem se ten pohyb děje, je věc vedlejší. Ve výraze »(skočil) přes plot« děje se horem, ve výraze »(šel) přes les« děje se nitrem. Od výrazů »lesem« (skrz les) se liší výraz »přes les« tím, že vyjadřuje nejen průchod lesem, nýbrž také cíl ležící na druhém konci. Řekneme-li tedy na př., že s tím kufrem nepůjdu přes město, znamená to, že nechci jej nésti z jednoho konce až na druhý; řekneme-li, že s tím nepůjdu městem (skrz město), nezahrnujeme tím výrazem celý rozsah města, nýbrž třeba jen kus, z domu, kde bydlím, na př. na nádraží anebo naopak. Jako tedy říkáme, že pěšina vede přes les, přes pole, přes luka (a s jiným odstínem významovým: lesem, polem ,lukami), tak také říkáme, že silnice vede přes Beroun ku Praze, že dráha jde přes Kolín na Pardubice atd. To je způsob, který se z významu předl. přes přirozeně vyvinul, a není v něm nic nečeského. V bibli Kral. Luk. 19, 1 čteme, že »vyšed Ježíš, bral se přes Jericho«, t. j. do Jerusalema. »Přes Prahu do Vídně, přes Moravu do Uher jíti« uvádí slovník Jungmannův jako výrazy obvyklé. Nahrazovati předložku přes v tomto významu předložkou na nebylo by správné se stanoviska spisovného jazyka, protože předložka na neznamená přechod z jednoho konce na druhý, nýbrž jen směr a vzdálený cíl. Řekneme-li, že silnice vede na Prahu, vyjadřujeme tím jen tolik, že vede tím směrem, kde leží Praha. Je to týž význam, jaký je ve výrazech »jíti na trh, táhnouti na Prahu, vypraviti se na nepřítele« atd. Proto je zcela správné ,říkáme-li, že trať vede přes Kolín (t. j. prochází Kolínem, stanicí kolínskou) na Pardubice (t. j. dále směrem k Pardubicům), a nelze tedy se stanoviska správnosti nic vytýkati, je-li na železničních lístcích vedle udání místa, kam lístek platí, udán také směr slovy »přes Brno« nebo »přes Tábor«.

PRO PÁNA KRÁLE (V. Z.). Toto zvolání, jímž vyjadřujeme nějaké překvapení, sotva je co jiného než obměna zvolání »pro Pána Krista«, vzniklá snahou nebrati jména božího nadarmo. Jiné obměny téhož zvolání (aneb i »pro Pána Boha«) jsou »pro pána, pro pánečka, pro krále« (v. Komenského

Labyr. 24, 2), na Chodsku »pro král slavenyj« (Hruška, Arch. pro lex. 7, 45), »muj králi slavenyj« (Hruška, Na hyjtě, 2. vyd. 87), žertovné »propálil boty, chodil bos«. Kdyby tím byl míněn nějaký pozemský král, říkalo by se asi »pro pana krále«; říkáme sice císař pán, kníže pán, poštapán (t. poštmistr, v Klenčí u Domažlic, Nár. l. 9. pros. 1921, str. 3d), Kristus pán, ale stojí-li slovo pán před svým podst. jm., vyslovujeme je dlouze jen u jmen osob božských (Pán Bůh, Pán Kristus, ale pan kníže ap.). Řeh. Hrubý z Jelení, který délku samohlásek již dosti důsledně označoval, píše ve sborníku z r. 1513: Onen cťný a znamenitý velmi pán starý, pan Jan Zajiec 10d, Pána Ježíše 44b, pan papež praví 112b; způsob, jak vyslovujeme dnes, zdá se tedy starý.

ZADEK PÁSTI (X. Y.). V starší češtině bývala slova pasořiť, pasořítek a řitopásek na označení lidí, kteří jsou příliš pečlivi výživy tělesné; podobná slova jsou pasobřišec a břichopásek, při nichž je v starší době doloženo i rčení pásti břich (břicho). Flajšhans (Přísl. 1, 47; 49; 2, 103; 354) upozorňuje na pol. pasobrzuch, pasibrzuch, pasorzyt (srv. i jméno ptáka třasořítek, -řítek, -řitka a řitotřiesek, -třesek, -třásek). Bartoš Písař (340 Erb.) představu »pásti řiť« slovně zušlechtil a píše: »... každý své chvály a zisku tělesného v tom hledá, a zvláště řečníci (t. advokáti, kteří mluví za své klienty), kteřížto jazykem zadek pasou a darmo nic mluviti nechtí«. Je to totéž, jako když dnes říkají, že si advokáti maží kapsy, jen přeneseno na výkony zažívací. Sloveso pásti má zde přenesený význam »poskytovati požitku« jako ve rčeních »pásti čichy (t. smysly), oči« (na př. Hus u Erb. 1, 77; 2, 222); o ďáblu praví Hus 1, 329, že »nynie pase (= krmí) preláty hojně prvým chlebem (t. chlebem pozemským)«. Jazyk se dostal do věty Barťošovy jako nástroj, kterým »řečníci« krmí, živí své tělo.

ŽÍZEŇ JAKO TRÁM (V. Z.). T. zv. tertium comparationis, třetí (část) přirovnání, t. společný znak dvou přirovnávaných předmětů, bývá zvl. v ustálených přirovnáních lidových dosti záhadný; žízeň j. tr. je asi žízeň veliká jako trám. Znali jsme osobu, která dovedla říkati o všem možném, na př. o ostudě, radosti, o lásce dvou lidiček, i třebas o žízni, že to je »jako Prašná brána«, t. tak náramné. Totéž přirovnání se může podle různosti předmětu vztahovati k vlastnostem různým; někdo spí jako špalek (pařez, poleno, dřevo, t. tak nehybně), jiný je hluchý jako špalek atd. A zase táž vlastnost může býti základem přirovnání u rozličných předmětů; nejen žízeň, i láska může býti »jako trám«, na Chodsku tak říkají o lidech, kteří narostli nad obyčejnou míru (J. F. Hruška, Nár. l. 1916, č. 78).

Odpovědný redaktor: Václav Ertl.
Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze-I., Bílkova ul. 17.